

Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi*

The Black Sea and the Straits Question in the Crimean War (1853-1856)

*Erdoğan Keleş***

Özet

Rusya, sıcak denizlere çıkışı bulunmayan bir ülkedir. Tarihi boyunca, kuzeyindeki buzlarla kaplı denizler ile güneyinde Osmanlı Devleti'nin denetimi altında bulunan Karadeniz arasında sıkışmış kalmıştır. Osmanlı Devleti, İstanbul'a sahip olduktan sonra boğazları tüm devletlerin harp gemilerine kapalı fakat ticaret gemilerine açık tutmuştur. Güçlü olduğu sürece bu siyasetini aynen devam ettirmiştir. Dolayısıyla Rusya, boğazlar üzerinden Karadeniz'e harp gemisi sokamadığı gibi burada bulunan harp gemilerini de çıkaramamıştır. Rusya, bu sebeple 18. yüzyıldan itibaren Çar. I. Petro ile birlikte Karadeniz ve boğazlar üzerinden sıcak denizlere çıkabilme politikası takip etmeye başlamıştır. Onun bu politikası kendisinden sonra gelen Rus hükümdarları tarafından da aynen benimsenmiştir. Rusya, zaman zaman siyasi ortamdan yararlanmak suretiyle ufak bazı haklar elde etmiş ise de bunlar tam olarak Rusya'nın Karadeniz'e ve boğazlara hakim olmasını sağlamamıştır. 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması ile boğazları harp gemilerinin geçişine açtırmayı başaran Rusya, 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile bu hakkını kaybetmiştir. 1853'de başlayan Kırım Savaşı'nın en önemli müzakere konularını, boğazların kapalılığı ve Karadeniz'in tarafsızlığı ilkesi oluşturmuştur. 1856 Paris Antlaşması ile boğazların kapalılığı ve Karadeniz'in tarafsızlığı bir kez daha teyit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Rusya, Karadeniz, Boğazlar, Kırım Savaşı

Abstract

Russia throughout her history surrounded by northern ice and in the south Black Sea controlled by Ottoman State without any access to warm sea ports. After the conquest of Constantinople, Ottoman State closed the straits to warships but not to merchantman and this policy continued as long as it was powerful. As a result of this policy Russian warships were boxed in Black Sea. Beginning with the Czar Petro I Russia followed the policy of access to warm sea port through the Black Sea and Straits and this policy was supported by his successors as well. Although Russia gained some rights by following up the advantage of the politics but she could not possessed the Black Sea and Straits. With

Treaty of Hunkar-Iskelesi of 1833 Russia gained access to her warships through straits but she lost this right with the 1841 London Convention on Straits. The negotiations upon The Crimean War of 1853 were prevailed by neutrality of Black Sea and blockage of the Straits to warships and the final agreement was signed by Paris Treaty of 1856 which enforced once again this policy.

Key words: Ottoman State, Russia, Black Sea, Straits, Crimean War

Giriş

Rusya, coğrafi olarak sıcak denizlere çıkışı olmayan bir ülkedir. Çünkü, Kuzeyinde buzlarla kaplı denizler ve güneyinde ise İstanbul ile Çanakkale boğazlarının sahibi ve bu özelliği nedeniyle Karadeniz'in tek hakimi olan Osmanlı Devleti'nin kuşatması altındadır. Rusya'nın sıcak denizlere çıkabilmek için sahip olması gereken en kısa yol İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçmektedir. Fakat her iki boğazın da mutlak hakimi olan Osmanlı Devleti yüzyıllar boyunca, boğazların kapalılığı ilkesini benimseyerek sulh zamanında hiçbir devletin harp gemilerinin geçişine müsaade etmemiştir. Bu durum 18. yüzyılın son çeyreğine kadar aynen devam etmiştir. Çar I. Petro (1689-1725), ticaretin gelişmesi ve devletin dünyaya hakim olabilmesi için mutlaka sıcak denizlere sahip olmaları gerektiğini ilk defa ortaya koymuştur. Bunun içinde Osmanlı Devleti'nin yıkılarak, boğazların Rusların eline geçmesi yönünde bir politika takip etmiştir. Kendisi bu hedefe ulaşamamış ise de Rusya tahtına çıkan halefleri onun başlattığı bu politikayı aynen benimsemiş ve devam ettirmişlerdir. Rusya, siyasi olarak 18. yüzyılın sonlarında daha aktif bir politika izlemiş, elde ettiği askeri başarıları siyasi antlaşmalarla da pekiştirerek zaman içinde boğazlar üzerinde geçici de olsa bir takım haklar elde etmiştir. Tüm bunlara rağmen Rusya, 19. yüzyılın son çeyreğine kadar boğazlardan serbest geçiş hakkını elde edememiştir.

Bu çalışmada Rusya'nın sıcak denizlere çıkabilmek için başlattığı siyasi girişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan, Doğu Meselesi'nin en önemli safhasını teşkil eden Boğazlar Meselesi'nin kısa bir izahını yaptıktan sonra, 1853-1856 Kırım Savaşı esnasında bu hususta ceryan eden gelişmeleri ortaya koymaya çalışacağız. Çalışmamızın ana kaynaklarını ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çeşitli kataloglarda yer alan belgeler oluşturmaktadır.

a-Karadeniz ve Boğazlar Meselesi'nin Ortaya Çıkışı

Rusya, coğrafi olarak Karadeniz'in ve Osmanlı Devleti'nin kuzeyinde olması nedeniyle İstanbul ve Çanakkale Boğazları'ndan sıcak denizlere çıkma imkanına sahip değildi. Daha kuzeyinde bulunan denizlerin, yılın büyük bir

bölümünde buzlarla kaplı olması da Rusya'nın buralarda tersane ve donanma inşa etmesinin önündeki en büyük engeldi. Rusya'nın sıcak denizlere çıkabilmesi için güneyinde bulunan Karadeniz'e ve boğazlara hakim olması gerekiyordu. Osmanlı Devleti ise İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın sahibi olması sıfatıyla boğazların kapalılığı ilkesini benimsemiş ve tüm devletlerin harp gemilerinin geçişine kapatmıştır.

Osmanlı Devleti, boğazlar üzerindeki mutlak hakimiyetini 18. yüzyılın son çeyreğine kadar sürdürmüş, Karadeniz ve boğazlar üzerinde tek söz sahibi devlet olarak bütün devletlere eşit mesafede durmuştur. Bu nedenle Rusya, boğazlar üzerinden sıcak denizlere çıkamamıştır. Avrupa'nın iki büyük devleti olan İngiltere ve Fransa ile rekabet halinde bulunan Rusya, onlarla mücadele edebilmek için deniz ticaretini geliştirmek ve onların Akdeniz ticaretlerine darbe vurmak gerektiğini biliyordu. Ezeli rakiplerinden İngiltere, Akdeniz üzerinden Hindistan ile ticaret yaparken, aynı şekilde Fransa ise Akdeniz'de ticari faaliyetlerini sürdürürken bunun yanında Rusya için manevi bir değeri olan Kudüs üzerinde de nüfuz kurmuştu. Bu özelliklerinden dolayı her iki devlette Akdeniz coğrafyasında sağlam bir konuma sahiptiler.

Rusya, 18. yüzyıldan itibaren güneye inmek için önünde en büyük engel olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ni yıkmak ve Karadeniz ile boğazlara sahip olmak politikasını uygulamaya başladı. İlk defa Çar I. Petro tarafından uygulamaya konulan ticaret yapabilmek için boğazlar üzerinden Akdeniz'e yani sıcak denizlere çıkmaya dayanan geleneksel Rus politikası, kendisinden sonra gelen Rus çar ve çariçeleri tarafından aynen devam ettirilmiştir¹.

Bu makale, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı'nda (2009) hazırlanmış olan **Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı adlı doktora tezinden üretilmiştir.*

***Arş. Gör. Dr., Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (erdogan_keles@mynet.com)*

¹ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara 1993, s.326; Matbu haldeki vasiyetname için bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 1*, (de'fa salis), Dersaadet 1858, s.352-355; *Muharrerat-ı Nadire, Cilt: 8-9*, İstanbul 1289, s.377-382; Boris Mouravieff, *I. Petro'nun Vasiyetnâmesi*, (Çev. Refik Özdek), Bedir yayınları, İstanbul 1966, s.58-63; Hüseyin Hüsnü, *Sâika-i Zafer*, İstanbul 1292, s.12-17; Vasiyetnamenin özeti için bkz. Hayreddin, *1270 Kırım Muharebesinin Tarih-i Siyasiyesi*, (Yayımlayan: Ahmed İhsan ve şürekası), İstanbul 1326, s.174-175; Nigâr Anafarta, "I. Petro'nun Vasiyetnamesi", *Hayat Tarih Mecmuası, Yıl: 4, Cilt: 2, Sayı: 11*, (1 Aralık 1968), s.66-68; Eugène Morel, *Türkiye ve Reformları*, (Çeviren: S. Belli), Ütopya, (2. baskı), Ankara 2000, s.86-87; Hatta, I. Petro'nun vasiyetnamesi adıyla İngiliz ve Fransız gazetelerinde yayınlanan yazılar oradan alınarak *Ceride-i Havadis* gazetesinde de yayınlanmıştır. *Ceride-i Havadis (CH)*, no. 634, (27 L 1269 / 3 Ağustos 1853); Ancak, M. H. Şentürk, bu vasiyetin gerçekten var ve Peterhof arşivlerinde saklı olduğunu Osman Nuri Peremeci'nin, *Tuna Boyu Tarihi*, (İstanbul 1942, s.169-170) adlı eserinden naklen

Rusya tarihte ilk defa olarak Karadeniz’de serbest ticaret imkanını 16 Kasım 1720 tarihinde imzalanan antlaşma ile elde etmiştir². Ancak, bu antlaşmanın maddeleri çok muğlak olup Rus tüccarlarının statüleri net olarak belli değildi. Karadeniz’deki Rus tüccarların statüleri 18 Eylül 1739 tarihli Belgrad Antlaşması ile ortaya konmuştur. Buna göre, Rusya Karadeniz’de gemi bulundurmaz ve Rus tüccarları Osmanlı Devleti gemileri ile ticaret yapabilecekti. Rusya güneye inme politikasının bir sonucu olarak 1739 Belgrad Antlaşması ile aynı zamanda Azak’ı almıştı. Ancak, Karadeniz’de gerek harp ve ticaret gemisi bulundurmak ve gerek yaptırmak hakkından mahrum kalmayı, aynı zamanda Azak Denizi ile Karadeniz’de yalnızca Osmanlı gemileri ile ticaret yapmayı kabul etmişti. Dolayısıyla Ruslar, Karadeniz’e hakim olma ve boğazlar üzerinden Akdeniz’e çıkma hakkını elde edememişlerdir³.

Rusya tahtına çıkmış olan II. Katerina (1762-1796) Osmanlı Devleti’ni yok etmek yolundaki geleneksel amaçlarının gerçekleşebileceğine kanaat getirmiştir. Bunun ilk aşaması ise Karadeniz’e inmek ve Kırım’ı ilhak etmek olacaktır. Rusya, 1768 senesinde Osmanlı Devleti’ne karşı savaş açtı. Ruslar, Osmanlı kuvvetlerine karşı başarılar elde ettiler. Hatta bir Rus filosu 1770 senesinin ilkbaharında Akdeniz’e gelerek Ege Denizi’ne doğru ilerledi. Rus filusunun Akdeniz’e gelişi tamamen İngiltere’nin teşvik ve yardımı ile olmuştu. Rusya ile ticaretten büyük faydalar elde edeceğini sanan İngilizler, Rusya’yı destekleme siyaseti takip ederek, Rusların Türklere karşı kazanacakları zaferlerden menfaatler elde edeceklerini düşünüyorlardı. Rus birliklerini kendi gemileri ile Akdeniz’e taşıyan İngilizler, işi daha da ilerleterek Rus harp gemilerini de kendi zabıtlarına idare ettirmişlerdir. İşte İngiliz zabıtların idaresindeki bu Rus filosu, 7 Temmuz 1770’de Çeşme körfezindeki Osmanlı donanmasını yakmıştır. Rus donanmasına karşı koyacak bir Osmanlı kuvveti kalmadığından Rusların

vermektedir. Bkz. M. Hüdayi Şentürk, *Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, TTK, Ankara 1992, s.74.

² Bu antlaşmanın tarihi M. Fidan tarafından 21 Ekim 1720 olarak verilmiştir. Bkz. Murat Fidan, “1797-1800 Tarihlerinde Osmanlı-Rusya Arasında Karadeniz Üzerinden Gerçekleşen İhracat ve İthalat (87/5 Numaralı Rusya Ahkam Defterine Göre)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 45, Ankara 2009, s.65; Bu antlaşmanın 15 Muharrem 1133 / 16 Kasım 1720 tarihli olduğuna ve tam metni için bkz. *Muâbedât Mecmuası*, Cilt: III, TTK, Ankara 2008, s.229-237; Cemal Tukin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947, s.43.

³ Belgrad Antlaşması’nın tarihi kaynaklarda farklı verilmektedir. Muâbedât Mecmuası’ndaki kayda göre 14 Cemaziye’l-ahir 1152 tarihi 18 Eylül 1739’a denk gelmektedir. Belgrad Antlaşması için bkz. *Muâbedât Mecmuası*, Cilt: III, s.244-251. Farklı tarihler ve değerlendirmeler için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Ankara 1970, s.23; Tukin, *a.g.e.*, s.47-48; Fidan, *a.g.m.*, s.65; A. B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kırım Kıranı Osmanlı-Rus Savaşları, Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*, Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s.125.

Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'u işgal etmesinin önünde bir engel kalmamıştı. Fakat Osmanlı Devleti'nin hızla boğazı tahkim ettirmesi üzerine Ruslar böyle bir şeye teşebbüs edemediler. Fakat Rusya, uzun mücadeleler sonunda 1771'de Kırım'ı ve Kefe'yi işgal etmiştir. Dolayısıyla Rusya, Kırım'a ayak basmak ve Kefe'yi işgal etmek suretiyle Karadeniz'de stratejik iki noktayı ele geçirmiştir. Karadeniz ticaretinin Rusya için olan öneminin ortaya çıkması, Rus tüccar gemilerinin Karadeniz'de serbestçe gidip gelebilmesi meselesini de ortaya çıkarmıştır⁴. Savaş sonunda 12 Temmuz 1774'de Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştır. Tarihte ilk defa olarak bu antlaşmanın 11. maddesi ile Rusya, Karadeniz'de kendi harp ve ticaret gemilerini inşa etmek ve ticaret gemilerinin boğazlardan serbestçe geçiş yapabilmesi hakkını elde etmiştir. Fakat Osmanlı Devleti, hiçbir zaman Rus ticaret gemilerinin boğazlardan geçişine müsaade etmemiştir⁵. Ayrıca bu antlaşma ile Rusya, İngiltere ve Fransa'ya verilmiş olan kapitülasyonlardan yararlanma hakkını elde ettiği gibi Türkiye ile ticarete “en çok müsaadeye mazhar olan millet” muamelesi imtiyazını da elde etmiştir⁶.

Rusya, ticari alanda elde ettiği bu avantajı kullanmak için harekete geçti. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 11. maddesine dayanılarak 22 Haziran 1783'de ilk Türk-Rus Ticaret Antlaşması imzalandı. 1740 Fransız kapitülasyonları örnek alınarak hazırlanan bu antlaşmaya göre; Rus ticaret gemilerinin boğazlardan serbestçe geçişlerine ve aynı şekilde Rus limanlarına gidecek yabancı ticaret gemilerinin de geçişlerine müsaade edildi⁷.

Rusya, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'ın bağımsızlığını elde etmesini sağlamıştı. Rusya bununla yetinmeyerek Çar II. Katerina zamanında 1783 senesinde Kırım'ı kendi topraklarına kattı. Rusya, böylece Karadeniz

⁴ Kurat, *Türkiye ve Rusya...*, s.25-27.

⁵ *Muâbedât Mecmuası, Cilt: III*, s.254-275; *Muharrerat-ı Nadire, Cilt: 6-7*, İstanbul 1289, s.269-290; Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, TTK, Ankara 2006, s.112-119; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat (Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi)*, Cilt: III-IV, (Sadeleştiren, notlar ve açıklamaları ekleyen: Neşet Çağatay), TTK, Ankara 1992, s.73-87; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuki ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt: I*, TTK, Ankara 1953, s.121-137; Renée Pithon, *Karadeniz ve Boğazlar Meselesi*, (Mütercim: Hüseyin Nuri), İstanbul 1325, s.15-16; Sergey Goryanof, *Devlet-i Osmaniye-Rusya Siyaseti*, (Çev. Macar İskender-Ali Reşad), Kanaat Matbaası, Dersaadet 1331, s.27-28; Tükin, *a.g.e.*, s.50; Kurat, *Türkiye ve Rusya...*, s.30-31.

⁶ Kurat, *Türkiye ve Rusya...*, s.30.

⁷ Kurat, *Türkiye ve Rusya...*, s.30; 1783 Türk-Rus ticaret antlaşması için bkz. Köse, *a.g.e.*, s.181-189; 1783 tarihinden sonra Rusya'nın Karadeniz'de yayılma politikası için bkz. Ali İhsan Bağış, “Rusların Karadeniz'de Yayılması Karşısında İngiltere'nin Ticari Endişeleri”, *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920) Birinci Uluslar arası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri (11-17 Temmuz 1977)*, (Ed. Osman Okyar-Halil İnalçık), Ankara 1980, s.211-214; Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu (1774-1923)*, (Çev. İdil Eser), YKY, İstanbul 2001, s.84.

kıyılarına kesin olarak yerleşmiştir. Rusya'nın Kırım'ı ilhak ettiğini ilan etmesinden sonra Fransa Kralı XVI. Louis'in nazırlarından Vergennes ilk defa Karadeniz'in tarafsız hale getirilmesi fikrini ortaya attı. Yine Fransa, 22 Ağustos 1783'de İngiltere ve Avusturya'ya Rusya'nın Kırım'ı ele geçirmesinin kendilerince tanınmasının karşılığı olarak Karadeniz'deki Rus kuvvetlerinin küçük gemilerden meydana getirilmesi ve belli bir sayı ile sınırlandırılmasının teklif edilmesini istedi. Bundaki amacı, Osmanlı Devleti'ni Rus saldırılarına karşı korumaktı. Fakat, bu fikir diğer devletler tarafından destek bulmadı⁸.

Rusya'nın hızlı şekilde Osmanlı Devleti'ne karşı başarılar ve pek çok imtiyazlar elde etmesi, İngiltere'nin dikkatini çekmeye başladı. Bunun sebebi, Rusya'nın Akdeniz'e çıkarak İngiltere'nin Hindistan yolunu tehdit eder duruma gelmesidir. Bu gerçeği ilk gören ise İngiltere Başvekili William Pitt olmuştur. Pitt, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni yutmak üzere olduğunu ve bu nedenle Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunması yönünde 29 Mart 1791'de İngiltere Parlamentosu'nda bir konuşma yaptı⁹. Pitt'in bu konuşması ve gayretiyle bundan sonra 100 yıl sürecek "Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunması" şeklinde adlandırılan geleneksel İngiliz siyasetinin temeli atılmıştır.

Osmanlı Devleti, boğazların kapalılığı konusunda kesinlikle taviz vermiyordu. 1796 senesinde Avrupa devletleri sefaretlerine verilen bir tahrir ile ellerinde izin kağıdı ve emr-i şerif olan müste'min tüccar gemileri dışındakilerin dost mu düşman mı oldukları uzaktan anlaşılabilir ise hangi devlete ve millete ait olursa olsun boğazlara girmeden önce mutlaka kontrollerinin yapılacağı ve ondan sonra İstanbul yönüne geçişlerine izin verileceği ilan edilmişti¹⁰.

I. Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgali üzerine Osmanlı Devleti, Rusya'dan yardım istemek zorunda kaldı. Bunun üzerine Eylül 1798'de bir Rus filosu İstanbul'a gelerek demir attı. Bir süre sonra da Mısır'a gitmek üzere Osmanlı donanması ile birlikte boğazları geçerek Akdeniz'e açıldı. I. Napolyon'un yenilmesinden ve Mısır meselesinin çözümünden sonra 23 Aralık 1798'de yapılan savunma antlaşmasının 4. maddesi ile Rus harp gemilerinin boğazlardan geçişine müsaade edilirken diğer devletlerin harp gemilerinin boğazlardan geçişi yasaklandı. Böylece tarihte ilk defa olarak Rus harp gemilerinin boğazlardan geçerek Akdeniz'e açılmaları resmen kabul edilmiş olduğu gibi boğazlar, Osmanlı Devleti ile Rusya'nın ortak taahhüdü altına girdi¹¹. Bu antlaşma, Rusya'nın boğazlar üzerinden Akdeniz'e çıkmasına imkan verdiği gibi,

⁸ Kemal Baltalı, "Kırım Harbinde Karadeniz'in Tarafsızlaştırılması Meselesi", *Yüksek Ticaretçiler*, Cilt: 3, Sayı: 2, Ankara 1960, s.24.

⁹ Kurat, *Türkiye ve Rusya...*, s.38-39.

¹⁰ *Muharrerat-ı Nadire*, Cilt: 8-9, s.363-365.

¹¹ Goryanof, *a.g.e.*, s.30-39; Süleyman Kocabaş, *Kuzey'den Gelen Tehdit Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*, İstanbul 1989, s.166-170; *Muâbedât Mecmuası*, Cilt: IV, TTK, Ankara 2008, s.14-19.

Rusya'nın hem Doğu Akdeniz hem de Karadeniz'deki en üstün deniz gücü olmasını sağlamıştır¹². Antlaşmanın süresi 8 yıl olarak belirlenmişti. Rusya, sürenin bitimine doğru elde ettiği hakları kalıcı hale getirmek için uğraşmaya başladı. Bu girişim Rus politikasının ana hedefi olmuş ve bu suretle "Boğazlar Meselesi" ortaya çıkmıştır¹³.

Rusya, bu antlaşmanın daha süresi bitmeden ittifakın yenilenmesi için girişimlere başladı. Boğazlardan Rus harp gemilerinin geçmesi hakkının yapılacak yeni ittifaka konmasını istiyordu. 23 Eylül 1805 tarihinde imzalanan "tedafü-î ittifak" antlaşmasının 7. maddesi ile Rus harp gemilerinin boğazlardan geçişi hakkı kabul edilirken diğer devletlerin harp gemilerinin geçişine kapalı kalacaktı. Ayrıca boğazlara yönelecek bir saldırıya karşı iki devlet müştereken karşı koyacaktı¹⁴. Bu sırada harekete geçen Fransa İmparatoru I. Napolyon Prusya'yı ortadan kaldırmış, Lehistan sınırına dayanmıştı. Fransa'nın Avrupa'da bu şekilde yayılmasına Rusya'nın karşı çıkmasına rağmen Fransa, Lehistan'ı Rus himayesinden kurtarmayı düşünmeye başladı. İşte bu sebeplerle 1805 senesinde Rus-Fransız harpleri başladı. İngiltere ile de savaş halinde olan Fransa, Osmanlı Devleti'ne yaklaşarak bir ittifak antlaşması yapmanın yollarını arıyordu. Osmanlı Devleti ise 1805'de yenilenmiş olan 1798 antlaşması ile kendisini Rus vesayeti altında hissediyor ve bu durumdan kurtulmak istiyordu. I. Napolyon'un, Rusya'ya harp ilan edilmesinin karşılığı olarak Eflak ve Boğdan'ın imtiyazlı durumuna son verilerek buralarda tekrar Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinin kurulacağı ve Kırım'ın iade edileceği gibi vaatlerine inanılıp ittifak taleplerine olumlu cevap verilerek 1798 ve 1805 antlaşmaları gereğince Rus harp gemilerine açık olan boğazlardan gemi geçişlerine izin verilmedi. Rusya, bu durumun antlaşmalara aykırı olduğunu ileri sürerek 16 Ekim 1806'da Osmanlı Devleti'ne harp ilan etti. Babıali, I. Napolyon ile ittifak antlaşması yapması için Vahit Efendi'yi Varşova'ya göndermişti. 2 Mart 1807'de müzakerelere başlayan Vahit Efendi olumlu bir netice alamadı. Çünkü Fransa, Babıali'nin İngiltere'ye de savaş ilan etmesini istiyordu. Fransa'nın hem bu teklifi hem de Rusya'ya karşı elde ettikleri başarılar dolayısıyla ittifak görüşmelerinden bir netice alınamamıştır. Savaş sonunda Fransa ile Rusya arasında Tilsit'te başlayan barış görüşmelerinde I. Napolyon, Rusya'yı İngiltere'ye karşı kullanmak için Osmanlı Devleti'ne karşı olan niyetlerini gündeme getirdi. I. Napolyon, Rusya'nın kendisi ile birlikte İngiltere'ye karşı hareket etmesinin karşılığında Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasına göz yumacağını söyledi. Rus Çarı I. Aleksandr (1796-1825), Çar I. Petro'nun "sıcak denizlere" inmeyi hedef alan emelinin gerçekleşeceğini

¹² Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev. Hür Güldü), İstanbul 2008, s.449.

¹³ Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, Cilt: 1*, IRCICA, İstanbul 1999, s.77.

¹⁴ Kurat, *Türkiye ve Rusya...*, s.49; Tükün, *a.g.e.*, s.106-107; *Muâbedât Mecmuası, Cilt: IV*, s.41-48.

düşünerek müzakerelere başladı. I. Napolyon, İngiltere'yi Hindistan'da çökertmek için Suriye ve Mısır dahil Doğu Akdeniz ile İstanbul'u kendi himayesine isterken; I. Aleksandr ise İstanbul'u kendi payına istiyordu. Pazarlığın hareket noktasını "İstanbul şehri ile İstanbul ve Çanakkale boğazları" teşkil ediyordu. Fakat uzun süren müzakerelerde bir antlaşma sağlanamadı. İki imparator, İstanbul ve boğazlar konusunda anlaşma sağlayamayınca Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını gündemlerinden çıkartarak 7 Temmuz 1807'de Tilsit Antlaşması'nı imzaladılar. Bu antlaşmanın gizli maddesine göre, Osmanlı Devleti Fransa'nın arabuluculuk teklifini kabul ettikten sonra üç ay içinde Rusya ile antlaşma imzalamazsa Fransa ve Rusya paylaşım projesini tekrar görüşmeye başlayacaklardı. Osmanlı Devleti bu antlaşmayı öğrenince Fransa'dan uzaklaşmaya başladı. Fransa, 2 Şubat 1808'de Rusya'ya müracaat ederek tekrar paylaşım projesinin müzakere edilmesini teklif etti. Paylaşımın ön görüşmeleri 4 Mart 1808'de Petersburg'da Fransız Sefir Caulaincourt ile Rus Hariciye Nazırı Ruminantsov arasında başladı. Bu görüşmelerin de ana konusunu İstanbul ve boğazların kimin himayesinde kalacağı konusu oluşturmuştur. Rusya'ya göre, İngiltere'yi çökertmek için Hindistan üzerine sefer yapılmasının karşılığında İstanbul ve boğazlar kendilerine verilmelidir. Bu olmazsa İstanbul serbest şehir olmalı ve milletlerarası bir hükümetin denetiminde olmalıdır. Bu teklife karşılık Fransa ise Çanakkale'nin kendilerinde, İstanbul'un ise Ruslar'da kalması teklifini ileri sürdü. Fakat, her iki boğazı da "evinin anahtarları" gibi gören Ruslar, stratejik ve ticari çıkarları gereğince buraların mutlaka kendi kontrollerinde olması gereğine inandıklarından bu teklifi geri çevirdiler. 24 Haziran 1808'de yapılan son görüşmede de bir sonuca varılamadı. Müzakerelerde bir neticeye varılabilmesi için her iki imparator Eylül 1808'de Erfurt'ta bir araya geldiler. Bu görüşmelerin ana konusunu da İstanbul ve boğazlar teşkil etti. Ancak yine bir netice alınmadığı gibi Osmanlı Devleti'nin hızla Fransa'dan uzaklaşıp İngiltere'ye yaklaşmasına neden oldu¹⁵.

Rusya'nın, 1798 ve 1805 antlaşmaları ile boğazlar üzerinde elde ettiği avantajlı konum İngiltere'yi harekete geçirmiştir. Rusya'yı tekrar boğazların içine hapsedmek için çaba sarf eden İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında 5 Ocak 1809'da bir ittifak antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre boğazların barış zamanında tüm devletlerin harp gemilerine kapalı olması ilkesi benimsendi. Bu tarihten sonra "boğazlar meselesi" uluslar arası bir nitelik kazandı¹⁶. Bu antlaşma esas itibarıyla Rus harp gemilerinin boğazlardan geçişini önlemek amacını taşıyordu. İngiltere ve Osmanlı Devleti bundan sonraki süreçte "boğazlar meselesinde" daima birlikte harekete edeceklerdir.

¹⁵ Süleyman Kocabaş, "İstanbul ve Boğazlar Üzerine I. Napolyon-I. Aleksandr Pazarlığı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 49, (1991), s.35-39.

¹⁶ M. Arslan Abisel, *Boğazlar Meselesi*, Ankara 1945, s.12-13; Goryanof, *a.g.e.*, s.48-52; Pithon, *a.g.e.*, s.20.

Çar I. Aleksandr'ın siyasi ricalinden Kont Victor Kotchoubey (Koçubey) tarafından 1802 senesinde sunulan bir layihada, boğazların Osmanlı Devleti gibi zayıf bir devletin elinde kalmasının Rusya'nın çıkarlarına uygun olduğu ve bu suretle Osmanlı Devleti üzerinde himaye bile kurulabileceği ifade edilmişti¹⁷. Ayrıca Rus Çarı I. Aleksandr, "Rusya, evinin kapılarını açan anahtarlara sahip olmalıdır. Bu anahtarlar ise İstanbul'dadır" diyerek geleneksel Rus politikasını ifade etmiştir¹⁸. Boğazlara ve Karadeniz'e bu kadar önem veren Rusya, buralara tek başına sahip olamasa da menfaatleri için güçlü devletlerin değil zayıf Osmanlı Devleti'nin elinde kalması ilkesini benimsemiştir. Ekonomik ve stratejik çıkarları gereğince boğazların başka bir devletin eline geçmemesi için her türlü tedbiri alan Rusya için boğazların ticaret gemilerine açık olması ekonomik menfaatleri için uygundu. Fakat harp gemilerine kapalı olması stratejik menfaatlerine aykırı bir durumdu¹⁹. Rusya, 19. yüzyıldan itibaren her fırsatı stratejik menfaatlerine uygun bir hak elde edebilmek ve boğazlara yerleşmek için kullanmıştır.

Rusya ile Osmanlı Devleti arasında devam eden savaş sonunda 16 Mayıs 1812 tarihinde Bükreş Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın 4. maddesine göre, Rusya Kafkas sahilinde 30-40 km uzunluğundaki denizi Osmanlı ile birlikte müştereken kullanacaktı. Ayrıca, tüm Tuna nehri boyunca ticari ve Prut nehri ağzına kadar olan kısımda ise askeri harp gemilerini bulundurabilecekti²⁰. Dolayısıyla bu antlaşma ile Rusya, sadece Karadeniz'de harp gemisi bulundurma hakkını elde etmiş, ancak boğazlardan serbest geçiş hakkına sahip olamamıştır.

Çar I. Nikola (1825-1855) tahta çıktıktan sonra resmi Rus politikası olan Akdeniz'e yani sıcak denizlere inmek ve devletini dünya hakimiyetine götürmek fikrini benimsedi. Bu fikrin ilk defa Çar I. Petro tarafından ortaya atıldığı ve kendinden sonra gelen Rus Çarları'na vasiyet şeklinde bıraktığı ileri sürülmüştür. Sebep ne olursa olsun gerçek olan Rus Çarları'nın boğazlara sahip olabilmek için her fırsatı değerlendirdikleridir. Bu bağlamda Çar I. Nikola, 1822'de başlayan Mora isyanına destek vermiştir. Mora isyanına destek veren Rusya, ticaret gemilerinin boğazlardan serbestçe geçebilmeleri ve Rus limanlarına gelecek yabancı gemilere de bu hakkın verilmesini teklif etti. Tam da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı (Haziran 1826) bir dönemde gelen bu isteği Sultan II. Mahmut kabul etmek zorunda kaldı. 7 Ekim 1826 tarihinde imzalanan

¹⁷ Rauf Ahmed-Ragıp Raif, *Boğazlar Meselesi*, Bâb-ı Ali Hariciye Nezareti, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1334, s.17-18.

¹⁸ Süleyman Kâni İrtem, *Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1936, s.28-30.

¹⁹ G. H. Bolsover, "1815-1914 Arasında Rus Dış Politikasına Bir Bakış", (Çev. Yuluğ Tekin Kurat), *Belleten XXX/118*, Ankara 1966, s.281-282; Alan Bodger, "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, (Editör: Marian Kent), (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul 1999, s.90.

²⁰ Şirokorad, *a.g.e.*, s.311; Antlaşmanın metni için bkz. *Muâbedât Mecmuası*, Cilt: IV, s.49-57.

Akkerman Muahedesi'yle²¹ Rusya'ya bir takım imtiyazlar verildi. 22 Haziran 1783'de imzalanan Türk-Rus Ticaret Antlaşması maddelerine istinaden Rus ticaret gemilerinin ve aynı şekilde Rus limanlarına gidecek yabancı ticaret gemilerinin de boğazlardan serbestçe geçişlerine müsaade edildi²². Rusya, Mora isyanı ile başlayan Osmanlı-Yunan Savaşı'na iştirak etmiş ve Osmanlı birliklerini ağır bir yenilgiye uğratmıştı. Hatta 20.000 kişilik bir Rus ordusu İstanbul açıklarında beklerken, Karadeniz filosu İstanbul Boğazı'nda dolaşmakta, Çanakkale Boğazı yakınlarında ise başka bir Rus filosu bulunmaktaydı. Rusya'nın İstanbul'u ele geçirmesi ihtimali çok yüksekti. Çar I. Nikola, bu kritik ortamda nasıl hareket etmesi gerektiğini tam bilemediğinden düşük dereceleri memurlarından "Şark meselesi ile ilgili özel bir komisyon" kurarak çözüm önerisi sunmalarını istedi. D. V. Daşkov tarafından oluşturulan komisyon şu öneriyi sunmuştur: "Daha uygun bir komşuluk yapamayacağı ve yıkılmasının tüm dünya barışına ve Avrupa'daki düzene ağır darbeler indirme ihtimalinden başka Rusya'yı zor duruma sokacağı göz önünde bulundurularak Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafaza edilmesini istemek zorundadır." İşte bu öneri üzerine Çar, barış antlaşması yapılmasını kabul etti. Dolayısıyla İstanbul'u ve boğazları ele geçirme fırsatını kaçırmış oldu²³. Yapılan müzakereler sonunda 14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması ile Rusya, boğazlardan ticaret gemilerinin serbestçe geçişi ilkesini bir kez daha teyit ettirmiştir. Fakat Rusya, tüm ısrarına rağmen anlaşmaya harp gemilerinin boğazlardan serbestçe geçişine dair bir madde koyduramamıştı²⁴.

Çar'ın harp gemilerinin boğazlardan serbestçe geçişi hakkını elde etmesi uzun sürmemiştir. 1832'de Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ile Sultan II. Mahmut İngiltere ve Fransa'dan aradığı desteği bulamayınca Rusya'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Sultan II. Mahmut'un isteğine olumlu cevap veren Çar I. Nikola'nın gönderdiği donanma ve askerler Şubat 1833'de ilk defa olarak İstanbul'a ayak basmıştır²⁵. Rus birliklerinin İstanbul'a gelmesi üzerine Mısır Valisi üzerindeki

²¹ Antlaşma için bkz. *Muâbedât Mecmuası, Cilt: IV*, s.58-64.

²² Kurat, *Türkîye ve Rusya...*, s.30, 55-56; Anderson, *Doğu Sorunu...*, s. 84.

²³ Şirokorad, *a.g.e.*, s.345-346.

²⁴ M. Nuri Paşa, *a.g.e.*, s.259; Antlaşmanın metni için bkz. *Muâbedât Mecmuası, Cilt: IV*, s.70-80; Antlaşmanın içeriği için bkz. Şerafeddin Turan,, "1829 Edirne Antlaşması", *D.T.C.F. Dergisi, Cilt: IX, Sayı: 1-2*, (Mart-Haziran 1951), s.136-142; Rauf-Ragıp, *a.g.e.*, s.16; Erim, *a.g.e.*, s.275-289; Antlaşmanın tarihinin 2 Eylül 1829 olarak verilmesi ve değerlendirmeler için bkz. Şirokorad, *a.g.e.*, s.3346-347.

²⁵ Mısır Meselesi için bkz. Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi (1831-1841) I. Kısım*, TTK, Ankara 1988; Yusuf, *Reşid Paşa Merhumun Devlet-i Aliyye ve Millet-i İslamiyye'ye Olan Hizmetlerine Dair Bir Makale*, (y.y. / t.y), s.6-9; Kurat, *Türkîye ve Rusya...*, s.59-62; Rauf-Ragıp, *a.g.e.*, s.18-19; Münevver Han, "Eastern Question and Turkey", *VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 20-26 Ekim 1961), Bildiriler*, TTK, Ankara 1967, s.549-550.

baskılarını artıran İngiltere ve Fransa, 14 Mayıs 1833 Kütahya Antlaşması²⁶ ile isyanın son bulmasını sağlamışlardır. İngiltere ve Fransa, Mısır isyanının son bulması üzerine Rus birliklerinin boğazlardan çekilmesini istediler. Rusya ise yardımlarının mükafaatını almak için Osmanlı Devleti ile 8 Temmuz 1833 tarihli Hünkar İskelesi Antlaşması'nı imzaladı. Süresi 8 yıl olan antlaşmanın gizli bir maddesine göre boğazlar bir harp durumunda diğer devletlere kapalı ancak Rusya'ya açık hale getirildi²⁷. Rusya tekrar boğazlar üzerinde hak sahibi olmuştu. Gizli maddenin açığa çıkması üzerine İngiltere ve Fransa buna sert tepki göstererek antlaşmanın süresinin bitiminde yenilenmesini engellemek için girişimlerini artırdılar. Mayıs 1838'de ikinci Mısır meselesinin patlak vermesi üzerine boğazlar meselesi tekrar gündeme geldi. İngiltere ve Rusya, Osmanlı Devleti'nin; Fransa ise Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın yanında yer almıştı. İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya arasında imzalanan 15 Temmuz 1840 tarihli Londra Mukavelesi ile Mısır isyanının bastırılması ve boğazların kapalı hale getirilmesi ilkesi benimsendi. Bu antlaşmaya Fransa dahil değildi. Rusya, Fransa'nın katılmadığı bu antlaşmaya İngiltere'yi yanına çekebilmek için onay vermişti. 27 Kasım 1840 tarihli İskenderiye Antlaşması ile Mısır meselesine son verilirken; Avrupa devletleri 13 Temmuz 1841'de Londra Boğazlar Sözleşmesi'ni imzaladılar. 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması'na son veren bu antlaşma ile boğazlar eskisi gibi ticaret gemilerine açık, harp gemilerine kapalı hale getirildi. Osmanlı Devleti, bir savaş esnasında istediği

²⁶ Mısır Meselesi'nin ilk aşamasının son bulması hususunda önemli bir yere sahip olan ve konu ile ilgili kaynaklarda Kütahya Antlaşması olarak ifade edilen hadisenin aslında yazılı bir antlaşma olmayıp, Mehmed Ali Paşa ve İbrahim Paşa'nın affedildiklerine dair istenen taahhüt senedinden başka bir şey olmadığı ve İbrahim Paşa'nın ısrarı üzerine verilen ve müzakereler neticesinde tespit edilmiş maddeleri garanti alan bir senet olduğuna dair. bkz. Muhammed Hanefi Kutluoğlu, "1833 Kütahya Antlaşmasının Yeni Bir Değerlendirmesi", *Osmanlı Araştırmaları*, XVII, İstanbul 1997, s.265-287; Yine aynı görüşün ileri sürüldüğü bir diğer eser için bkz. Kamil Paşa, *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye (Tesis-i Devlet-i Aliyyeden Cennetmekan Sultan Abdülmecid Hanın Evahir-i Saltanatına Kadar Güzâren Eden Zamana Aiddir)*, Cild: 2, Matbaa-i Ahmed İhsan, Dersaadet 1327, s.143.

²⁷ Hünkar İskelesi Antlaşması'nın metni için bkz. *Muâbedât Mecmuası*, Cilt: IV, s.90-93; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, *Name-i Hümayun Defteri (NMH.d.)*, no:13, s.134-143; Antlaşma ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Tuğkin, *a.g.e.*, s.136-203; R. L. Baker, "Palmerston on the Treaty of Unkiar Skelessi", *The English Historical Review*, Vol. 43, No: 169, (Jan. 1928), s.83-89; Vernon J. Puryear, "New Light on the Origins of the Crimean War", *The Journal of Modern History*, Vol. 3, No: 2, (Jun. 1931), s.221; Harold Temperley, *England and the Near East: The Crimea*, London 1936, s.70-74; Goryanof, *a.g.e.*, s.63-81; "Boğazlar Meselesi", *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, Cilt: 4, No: 3, (İngilizceden tercüme eden: İsmail Rahmi), (Kanun-ı Sani 1334), s.98; G. H. Bolsover, "Birinci Nikola ve Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi", (Çev. Yuluğ Tekin Kurat), *DTCF Dergisi*, Cilt: XXIII, sayı: 3-4, Ankara [Temmuz-Aralık] 1965, s.211; Paul Hourie, *Türkiye Nasıl Paylaşıldı*, (Naşir: İbrahim Hilmi), Dersaadet 1329, s.23-24; Anderson, *Doğu Sorunu...*, s.99-102; Paul Mohr, *Münakale Politikası Bakımından İstanbul ve Boğazlar Meselesi*, (Çev. Muzaffer Atik), İstanbul 1948, s.22; Antlaşmanın tarihinin 26 Haziran 1833 olarak verilmesi ve değerlendirmeler için bkz. Şirokorad, *a.g.e.*, s.351-352.

devletin harp gemilerinin boğazlardan geçişine izin verebilecekti. Boğazlar, büyük devletlerin garantisine altına girerken Rusya'nın boğazlar politikası bir kez daha sekteye uğramıştır²⁸.

b-Kırım Savaşı Sırasında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi

1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nden sonra bu mesele yaklaşık 10 yıl tekrar gündeme gelmedi. Fransa ile Rusya arasında eskiden beri süre gelen Kudüs'teki Kutsal Yerler'in bakım ve onarımına dair hak ve imtiyaz elde etme mücadelesi 1850 tarihinde yeniden alevlendi. İki devlet arasındaki anlaşmazlık İngiltere ve Osmanlı Devleti'nin de iştirakiyle patlak veren Kırım Savaşı'na (1853-1856) neden oldu.

Rusya, Fransa ve Osmanlı Devleti arasında 1850-1853 senelerinde devam eden müzakerelerde Kudüs Meselesi'nde istediğini elde edemeyen Çar I. Nikola, verilen kararları kendisine hakâret olarak algılayarak Odesa'da seferberlik ilan ettiği gibi Sultan Abdülmecit'in gözünü korkutmak amacıyla Bahriye Bakanı Prens Mençikof'u fevkalade elçi olarak İstanbul'a gönderdi. Prens Mençikof, 28 Şubat 1853'de büyük tantana ve gösterişler eşliğinde İstanbul'a geldi²⁹. Prens, maiyetinde birçok yüksek rütbeli kara ve deniz subayı ile birlikte gelmişti. Bunların amacı, Osmanlı Devleti'ni parçalamak yolunda bir savaşa girişmeden önce bu devletin siyasi ve askeri durumunu yakından incelemek ve gözlemlerde bulunmaktı³⁰. Ayrıca Çar I. Nikola, İstanbul'a yapılacak olası bir çıkarma hareketinin nereden ve nasıl yapılacağı ile İstanbul savunmasının durumunun

²⁸ 1841 antlaşmasının tam metni için bkz. *Muâbedât Mecmuası, Cilt: IV*, s.216-218; Mısır meselesinin çözümü, Hünkar İskeleyi Antlaşması'nın lağvı ve 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin içeriğine dair bkz. Kurat, *Türkiye ve Rusya...*, s.65-66; Tükin, *a.g.e.*, s.204-232; Erim, *a.g.e.*, s.311-313; Bernard Camille Collas, *1864'te Türkiye (Tanzimat Sonrası Düzenlemeler ve Kapitülasyonların Tam Metni)*, (Çev. Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2005, s.356-358; Goryanof, *a.g.e.*, s.88-137; Temperley, *England and the Near East...*, s.141-146; Puryear, *a.g.m.*, s.221; "Boğazlar Meselesi", s.98-99; Rauf-Ragıp, *a.g.e.*, s.20-21, (Antlaşmanın 1, 2 ve 3. maddeleri dipnot: 15); Bolsover, "Birinci Nikola...", s.214-215; Pithon, *a.g.e.*, s.24; Hourı, *a.g.e.*, s.24-25; Fuat Andıç-Süphan Andıç, *Kırım Savaşı Âli Paşa ve Paris Antlaşması*, İstanbul 2002, s.13; Anderson, *a.g.e.*, s.107-127.

²⁹ Ali Fuat Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiye, Cilt: I*, (Yayına haz. Bekir Sıtkı Baykal), TTK, Ankara 1987, s.13; Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, Cilt: IX*, (yay. M. Münir Aktepe), İstanbul 1984, s.78; Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat: Devlet-i Osmanîye'nin Tarîh-i İslabatı (1826-1882)*, (Mütercim: Ali Reşad), İstanbul 1328, s.101; Puryear, *a.g.m.*, s.232; Anderson, *Doğu Sorunu...*, s.139; Temperley, *England and the Near East...*, s.308-309.

³⁰ Fevzi, *1853-1856 Türk-Rus Harbi ve Kırım Seferi*, Devlet Matbaası, İstanbul 1927, s.6; Saim Besbelli, *1853-1856 Osmanlı-Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı*, Ankara 1977, s.3.

tespit edilmesine yönelik rapor istemişti. Buna dair hazırlanan bir rapor St. Petersburg'a gönderilmiştir³¹.

Prens Mençikof geldiğinde İngiltere'nin ve Fransa'nın İstanbul sefaretlere maslahatgüzarlar tarafından idare ediliyordu. Çünkü, bu sırada İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Lord Stratford Canning ve Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi General Lavalette istifa ederek ülkelerine dönmüşlerdi³². Prens gelmesinden dolayı telaşlanan iki devletin maslahatgüzarları Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün tehlikede olduğunu düşünerek donanmalarını çağırma kararı verdiler. İngiltere maslahatgüzarı Colonel Rose, hükümetine dahi danışmaksızın Malta'da bulunan Amiral Dundas'a Akdeniz donanmasını Çanakkale önlerine getirmesi için 6 Mart 1853'de emir verdi. Aynı şekilde Fransa maslahatgüzarı M. Benedetti ise hükümetinden Toulun'da bulunan Akdeniz donanmasının derhal Ege Denizi'ne gönderilmesini talep etti. Fransızlar 20 Mart 1853'de bir filoyu Salamis Körfezi'ne gönderirken, İngiliz Amiral Dundas hükümetinden emir almadıkça hareket etmeyeceğini Colonel Rose bildirerek emrini dinlemedi³³.

³¹ Cezmi Karasu, *Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı Diplomasisi (1853-1856)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1998, s.58.

³² Lord Stratford Canning, istifa ederek istirahat için 6 aylığına Ocak 1853'de Londra'ya gitmişti. Prens Mençikof'un gelmesi üzerine acilen hükümeti tarafından İstanbul'a geri gönderildi. 5 Nisan 1853'de İstanbul'a geldi. Aynı şekilde Fransız Büyükelçi Lavalette'de istifa ederek İstanbul'dan ayrılmıştı. Yerine tayin edilen Marki de la Caour'da 5 Nisan'da İstanbul'a geldi. Brison D. Gooch, "A Century of Historiography on the Origins of the Crimean War", *The American Historical Review*, Vol. 62, No: 1, (Oct. 1956), s.37; Harold Temperley, Stratford de Redcliffe and the Origins of the Crimean War, (Part I)", *The English Historical Review*, Vol. 48, No: 192, (Oct. 1933), s. s.607; Charles Seignobos, *Tarih-i Siyasi (Asr-ı Hazırda Avrupa: 1814'den 1896'ya kadar)*, Cilt: III, (Mütercim: Ali Reşad), Dersaadet 1326, s.176; H. Hüsnü, *a.g.e.*, s.31-32; İsmail Hami Danişmend, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt: 4, TTK, Ankara 1955, s.144; Türkgeldi, *Mesâil-i Mübimme*, s.17; Agahta Ramm, "The Crimean War", *The New Cambridge Modern History*, Volume: X, (Edited by: J. P. T. Bury), Cambridge 1960, s.473; Norman Rich, *Why the Crimean War? A Cautionary Tale*, McGraw-Hill New York 1991, s.45; *Takvim-i Vekayi (TV.)* defa: 486.

³³ BOA. Sadaret Amedi Kalemi (A. AMD.), dos. 43, ves. 46, (25 C 1269 / 5 Nisan 1853); Türkgeldi, *Mesâil-i Mübimme*, s.12; S. Adulphus [Müşavirpaşa] Slade, *Türkiye ve Kırım Harbi*, (Çev. Ali Rıza Seyfi), Askeri Matbaa, İstanbul 1943, s.51; Anderson, *Doğu Sorunu...*, s.139; W. F. Reddaway, "The Crimean War and The French Alliance 1853-1858", *The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919*, Vol. II (1815-1866), (Edited by: A. W. Ward, G. P. Gooch), Cambridge 1923, s.364; Ramm, *a.g.m.*, s.472-473; Temperley, *England and the Near East...*, s.310-311; Tükin, *a.g.e.*, s.222-224; Puryear, *a.g.m.*, s.232; Oliphant Lauvrense, "Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın Mâverâ-yı Kafkas Seferi ve Kars Niçin Sükût Etti?", (Çev. Ali Rıza Seyfi), *Donanma Mecmuası*, Sene: 2, No: 19, (Eylül 1327), s.1742; Edouard de Driault, *Şark Mes'alesi (Bidâyet-i Zuhûrundan Zamânımıza Kadar)*, (Çev. Nafiz), (Yayına hazırlayan: Emine Erdoğan), Ankara 2003, s.272; Rich, *a.g.e.*, s.44-45; İngiliz donanmasının Malta'dan Çanakkale'ye, Akdeniz'deki Fransız donanmasının ise Atina'nın 16 km batısında bulunan Salamis adasına gelmesi

İngiliz amiralinin bu tutumu Fransa'yı endişelendirdi. Çünkü, İngiltere hükümeti gerçekten çekimsiz davranırsa çıkacak bir savaşta Osmanlı Devleti'ni sadece Fransa desteklemiş olacaktı. Fransa Hariciye Bakanı Drouyn de Lhuys, bunu bir Avrupa meselesi olarak görüyor ve "bütün Avrupa'nın menafini temin ve tanzim vazifesi beş devlete ait olmalıdır" diyordu³⁴. Aynı zamanda Osmanlı Devleti de İngiltere ve Fransa hükümetlerine müracaat ederek bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması, İstanbul üzerine ani bir saldırının önlenmesi ve Rus himayesine girmesini istemiyorlarsa derhal bir donanma göndermelerini istemiştir³⁵.

Prens Mençikof İstanbul'a geldikten sonra 16 Mart 1853'de Hariciye Nezareti'ni ziyaret ederek taleplerini bildirdi. Daha çok Kutsal Yerler Meselesi ile Ortodoks tebaanın hak ve imtiyazlarına dair olan bu talepler hakkında görüşmeler başladı. Bu sırada İstanbul'da ziyaretlerini sürdüren Prens, Maliye Nazırı Namık Paşa ile yaptığı görüşme sırasında Osmanlı Devleti ile bir saldırı ve savunma antlaşması yapmak suretiyle 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması'nın yenilenip 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin hükümlerini ortadan kaldırarak boğazların statüsünü kendi lehlerine olarak tekrar düzenlemek niyetinde olduklarını ifade etmişti. Bunun için gerekirse Çanakkale Boğazı'nı savunmak üzere 40.000 asker göndermeye hazır olduklarını söyledi. Yani Osmanlı Devleti bir başka devlete hücum ederse veya başka bir devletin saldırısına maruz kalırsa Rusya bütün kuvvetiyle yardım edecekti. Bu teklifin İngiltere'den de gizlenmesini istemişti. Rusya, yapılacak ittifak antlaşması ile Osmanlı Devleti'ni himayesi altına almak ve ebedi ittifak yapmak istiyordu³⁶.

Prens Mençikof'un İstanbul'da bulunduğu sırada Rusya'nın sınır bölgelerine asker yığdığı ve donanma hazırladığı haberi alınmıştı. Hariciye Nezareti bu durumu Rusya sefaretine verdiği bir yazı ile protesto edince, Prens

emredilmişti. Temperley, "Stratford de Redcliffe...", *Vol: 48*, s.605; Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, (Çev. Can Yücel), 3. Baskı, İstanbul 1999, s.130-131.

³⁴ Seignobos, *Tarih-i Siyasi*, s.171-172.

³⁵ Rich, *a.g.e.*, s.42.

³⁶ Poole, *a.g.e.*, s.133; Temperley, "Stratford de Redcliffe...", *Vol: 48*, s.610; Slade, *a.g.e.*, s.53; Ramm, *a.g.m.*, s.473; Bilâl N. Şimşir, "Kırım Savaşı Arifesinde Mustafa Reşid Paşa'nın Yazışmaları", *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler*, (13-14 Mart 1985, Ankara), Ankara 1994, s.79; Rich, *a.g.e.*, s. 36-37; Beydilli, *a.g.m.*, s.97; Lauvrense, *a.g.m.*, no: 19, s.1742; Rusya'nın göndermeyi taahhüt ettiği asker sayısının 400.000 veya 150.000 olduğuna dair iddialar vardır. Bu sayının 400.000 olduğuna dair bkz. Bernadotte E. Schmitt, "The Diplomatic Preliminaries of the Crimean War", *The American Historical Review*, *Vol: 25*, No: 1, (Oct. 1919), s.40; William Miller, *The Ottoman Empire and its Successors 1801-1927*, Frank Cass&Co. Ltd, London 1966, s.205; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774-1912)*, *Cilt: 5*, (Çev. Nilüfer Epeçeli), İstanbul 2005, s.377; Bu sayının 150.000 olduğuna dair bkz. Temperley, *England and the Near East...*, s.323.

Mençikof, asker toplanmasının sadece asker kazanmak için yapıldığını yoksa savaş hazırlığında olmadıklarını ve böyle anlaşılmasını ifade eden bir cevap verdi³⁷.

Prens Mençikof'un Kutsal Yerler Meselesi ve Ortodoks tebaanın himayesi hakkındaki ilk talebinin reddedilmesinin ardından bu seferde taleplerinin bir senetle garanti edilmek suretiyle Rusya'ya verilmesi yönündeki teklifinin de reddedilmesi üzerine 21 Mayıs 1853'de sefaretini terk ederek resmi ilişkileri kesmesi krize yeni bir boyut kazandı³⁸. Prens'in diplomatik ilişkileri keserek sefaretini terk etmesiyle beraber Rusya, Osmanlı Devleti sınırlarına asker ve donanma yığmaya başladı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 26 Mayıs 1853'de, 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nde imzası olan Avusturya, İngiltere, Fransa ve Prusya sefaretlerine kendini korumak amacıyla Tuna kıyıları, Anadolu sahilleri ve boğazlarda askeri tedbirler almaya başladığını ve bu konuda kendisine hak vereceklerini ümit ettiğine dair bir nota verdi³⁹. İngiliz hükümeti, 31 Mayıs'ta Lord Stratford'a donanmayı Osmanlı Devleti'ni korumak için çağırmasına izin verirken, 2 Haziran'da donanmanın Malta'dan Beşike Körfezi'ne gitmesine dair emir verildi⁴⁰.

Prens Mençikof'un başarısız olması Rusları çok kızdırmıştı. 28-29 Mayıs 1853'de Paskevich, Çar I. Nikola'ya üç aşamalı bir plan sundu. Bu planın ilk aşaması Rus taleplerinin kabulünü temin için Eflak ve Boğdan'ın (Memleketeyn) işgal edilmesini; ikinci aşaması ise Osmanlı gemilerine el konulmasını, boğazların kapatılmasını ve Rus ablukası altına alınmasını içeriyordu⁴¹. Kont Nesselrode, Prens Mençikof'un İstanbul'u terk etmesi üzerine kendilerinin yeterince dikkate alınmadığını ileri sürerek Çar I. Nikola'ya Memleketeyn'in işgal edilmesini önerdi. Fakat Çar, 31 Mayıs 1853 tarihinde verdiği son bir nota ile Prens Mençikof'un teklif ettiği taleplerin sekiz gün içinde kabul edilmesini, aksi takdirde Memleketeyn'i işgal edeceğini bildirdi. Buna dair ultimatom 10

³⁷ BOA. A. AMD. dos. 43, göm. 61, (26 C 1269 / 6 Nisan 1853).

³⁸ A. Lütü Efendi, *a.g.e.*, s.81; Danişmend, *a.g.e.*, s.143; Temperley, "Lord Stratford de Redcliffe...", *Vol: 48*, s.612; Poole, *a.g.e.*, s.140; Seignobos, *Tarih-i Siyasi*, s.173; F. J. C. Hearnshaw, "The European Revolution and After 1848-1854", *The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919, Vol. II (1815-1866)*, (Edited by: A. W. Ward, G. P. Gooch), Cambridge 1923, s.348; Şimşir, *a.g.m.*, s.82, belge no: 21; Rich, *a.g.e.*, s.57; *TV. defa: 488; CH. nr: 626*.

³⁹ BOA. Hariciye Nezareti Siyasi Kısmı Belgeleri (HR. SYS.), 1188, göm. 9, (18 Ş 1269 / 27 Mayıs 1853); *TV. defa: 491*; Hearnshaw, *a.g.m.*, s.349; Şimşir, *a.g.m.*, s.82-83, Belge no:22; A. Lütü Efendi, bu tarihi 28 Mayıs 1853 olarak vermektedir. Bkz. A. Lütü Efendi, *a.g.e.*, s.81 ve Meclis-i Umum mazbatası için bkz. *a.g.e.*, s.200-203.

⁴⁰ Fevzi, *a.g.e.*, s.7; Rich, *a.g.e.*, s.63-64; Schmitt, *a.g.m.*, s.51; Temperley, *England and the Near East...*, s.333.

⁴¹ Albert Seaton, *The Crimean War, A Russian Chronicle*, St. Martin's Press, New York 1977, s.43; Rich, *a.g.e.*, s.62.

Haziran'da Sultan'a ulaşmıştır⁴². Aynı şekilde Kont Nesselrode, 11 Haziran 1853 tarihinde verdiği yeni bir nota ile Prens Mençikof'un tekliflerinin onaylanarak Hocabey'e gönderilmesini aksi takdirde Eflak-Boğdan'ı işgal edeceklerini yenilemişti. Mustafa Reşid Paşa, 16 Haziran'da verdiği cevapta bu istekleri bir kez daha reddetmiştir. Kont Nesselrode, aldığı cevaptan memnun olmayarak İngiltere ve Fransa donanmalarının Çanakkale açıklarında bulunan Beşike Körfezi'ne gelmelerinin 1841 antlaşmasına aykırı ve bunun bir tehdit olduğunu ileri sürerek ordularının harekete geçtiğini ilan etti⁴³. Bu sırada Viyana'da bulunan Osmanlı sefiri Arif Efendi, Rusya'nın notasını Fransa Sefiri Baron Bourqueney'e göstererek böyle bir girişimin tecavüz hareketi olacağını ve Osmanlı Devleti'nin savaş ilan etmesi durumunda Çanakkale civarındaki İngiliz ve Fransız donanmalarının nasıl hareket edeceğini sormuştu. Fransız sefir ise talep edilmesi halinde bütün güçleri ile yardıma hazır olduklarını bildirdi⁴⁴. Aynı şekilde Babıali'nin Paris Sefiri Rifat Veliyüddin'in sorusu üzerine İngiltere ve Fransa hükümetleri donanmalarının ortak hareket edeceğini ve boğazları geçerek Osmanlı Devleti'ne yardım edecekleri cevabını vermişlerdi⁴⁵. 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi gereğince tüm devletlerin harp gemilerinin geçişine kapalı olan boğazların ve Karadeniz'in güvenliğinin tehlikeye düşmesi üzerine İngiliz ve Fransız donanmaları 25 Haziran 1853 tarihinde Beşike körfezine gelerek demir attılar⁴⁶. Hazır şekilde bekletilecek donanmalar ancak Osmanlı

⁴² BOA. HR. SYS. 1188, göm. 13, lef: 103, (6 N 1269 / 13 Haziran 1853); Rich, *a.g.e.*, s.61-62; Anderson, *Doğu Sorunu*, s.142; Fevzi, *a.g.e.*, s.7; Temperley, *England and the Near East...*, s.339; H. Hüsnü, *a.g.e.*, s.42-43; Tükin, *a.g.e.*, s.240; Andıç-Andıç, *Kırım Savaşı*, s.23; Şimşir, *a.g.m.*, s.83, Belge No: 24; *The Times*, no: 21656, (4 February 1854), s.9.

⁴³ BOA. HR. SYS. 1188, göm. 10; Şimşir, *a.g.m.*, s.84, Belge no: 26; Temperley, "Stratford de Redcliffe...", *Vol: 48*, s.617; Rich, *a.g.e.*, s.64-65; H. Hüsnü, *a.g.e.*, s.43; Schmitt, *a.g.m.*, s.57.

⁴⁴ BOA. HR. SYS. 1188, göm. 13, lef: 103, (6 N 1269 / 13 Haziran 1853).

⁴⁵ BOA. HR. SYS. 1188, göm. 13, lef: 45, (2 N 1269 / 9 Haziran 1853).

⁴⁶ Reddaway, *a.g.m.*, s.367; Ramm, *a.g.m.*, s.474; Rich, *a.g.e.*, s.64; Temperley, *England and the Near East...*, s.333, 336; Hearnshaw, *a.g.m.*, s.349; Danişmend, *a.g.e.*, s.143; V. J. Parry, "Beshike (Besike körfezi, Besika)", *EF.*, vol. I, s.1189; Slade, *a.g.e.*, s.63-64; Ali Haydar Emir, "Kırım Harbi'nin Safahat-ı Bahriyesine Müteallik Vesaik-i Resmîye", *Risâle-i Mevkâte-i Bahriye*, Cilt: 3, no: 2, (Kanun-ı Evvel 1332), s.54; Schmitt, *a.g.m.*, s.51; Rauf Ahmed-Ragıp Raif, *a.g.e.*, s.22; Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi*, (Hazırlayan: Musa Duman), İstanbul 2005, s.48; Seignobos, *Tarih-i Siyasi*, s.176; Driault, *a.g.e.*, s.274; Donanmaların 27 Şaban 1269 yani 5 Haziran 1853 tarihinde Beşike Körfezi'ne geldiklerine dair bkz. H. Hüsnü, *a.g.e.*, s.43; Ceride-i Havadis gazetesi bu haberi "İngiltere devleti fahimesi tarafından ahval-i haliyeye mebni tanzim olunan donanmadan yedi kıt'a büyük cenk sefinesi ve yedi kıt'a vapur işbu şehr-i Ramazan'ın beşinci Cumartesi günü Amiral Dundas cenabları bi'l-istihab Bahr-i Sefid Boğazı haricinde kain Beşike Körfezi'ne gelmiş ve Fransa devlet-i fahimesi canibinden dahi üç kıt'a üç anbarlı ve dört kapak sefinesiyle dört kıt'a vapur müstehib Amiral Lasos şehr-i mezkurun dokuzuncu Çarşamba günü mahal-i mezbure muvasalat..." ettiler diye vermiştir. Öyleyse

Devleti'nin göstereceği lüzum üzerine İngiliz ve Fransız sefirinin daveti ile İstanbul'a geleceklerdi⁴⁷. Donanmaların Beşik'e gelmesi Rusya tarafından 1841 antlaşmasına aykırı olduğu gerekçesi ile protesto edildi. Bunun üzerine Fransa Hariciye Bakanı Drouyn de Lhuys, Rus ordularının Memleketeyn topraklarını haksız yere işgal etmek için hazırlık yapmasının harp ilanı anlamına geldiğini ve bu durumda Osmanlı Devleti'nin kendisini korumak için yardım istemeye hakkı olduğunu ileri sürdü. Aynı şekilde İngiltere hükümeti adına açıklama yapan John Russell ve Lord Clarendon da donanmalarının İstanbul'a kadar ilerleyeceğini ve bunun antlaşmalara aykırı düşmeyeceğini ifade etmişlerdi⁴⁸.

Rusya, 11 Haziran 1853 tarihli notası ile Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmaya niyeti olduğunu resmen duyurmuştu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti de askeri tedbirler almaya başladı. Tuna nehri kıyısındaki kale ve mevkilere asker sevki, istihkamların yenilenmesi ve Beşiktaş pışgahında bulunan donanmanın boğaza çekilmesine karar verildi. Böylece Rus harp gemilerinin İstanbul ve boğazlara ani bir saldırı yapması engellenmiş olacaktı. Ayrıca, Osmanlı limanlarında bulunan ve boğazlardan Karadeniz'e geçecek Rus tüccar ve tebaasının işlerinin eskisi gibi devam etmesi ve herhangi bir zarar görmemeleri için daha itinalı davranılması hususunda tüm memurlara emir verildi⁴⁹. Çar I. Nikola'nın 27 Mayıs 1853 tarihli ilannameyi ile istekleri kabul edilinceye değin maddi bir teminat olarak Eflak-Boğdan topraklarını işgal edeceğini duyurmasının ardından⁵⁰, Rusya ordusu General Prens Gorçakof'un komutasında 22 Haziran tarihinden itibaren bu toprakları işgale başlamış⁵¹ ve 2 Temmuz tarihinde Prut nehrini geçerek 35.000 asker ile Memleketeyn'i işgal

müttefik donanmaların Beşik Körfezi'ne gelişleri 12 ve 17 Haziran 1853 olmalıdır. *CH. nr. 628*; Donanmanın Beşik'e koyuna doğru hareket etmesine için emrin 1 veya 5 Haziran 1853'de verilmiş olduğuna, İngiliz donanmasının 13 Haziran'da ve Fransız donanmasının ise 14 Haziran'da geldiğine dair bkz. Temperley, "Stratford de Redcliffe...", *Vol. 48*, s.617-620; Ayrıca İngiltere ve Fransa devletlerinin Beşik Körfezi'ne gelen sefinelerinin isimleri ve kaç top çektiğine dair liste için bkz. *CH. nr. 629*, (23 N 1269 / 30 Haziran 1853); *CH. nr. 637*.

⁴⁷ Danişmend, *a.g.e.*, s.144; *BOA. Sadaret Divan-ı Hümayun Düvel-i Ecnebiye Kısmı Belgeleri (A. DVN. DVE.)*, dos. 15, ves. 34.

⁴⁸ *CH. nr. 634*, (27 L 1269 / 3 Ağustos 1853); Poole, *a.g.e.*, s.154; *BOA. Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Belgeleri (HR. MKT.)*, dos. 61, göm. 35, lef: 2, (12 L 1269 / 19 Temmuz 1853); John Russell bunu şöyle ifade etmişti: "Beşik'e'de bulunan donanmamızın İstanbul'a girmesi nakız-ı ahd olmayacağından o nazarla bakan olur ise bir-vechile kabul etmeyeceğiz...", *CH. nr. 643*, (5 Z 1269 / 9 Eylül 1853).

⁴⁹ *CH. nr. 626*; *CH. nr. 643*, (5 Z 1269 / 9 Eylül 1853).

⁵⁰ Temperley, *England and the Near East...*, s.333; H. Hüsnü, *a.g.e.*, s.42.

⁵¹ Hearnshaw, *a.g.m.*, s.349.

etmiştir⁵². Prens Gorçakof ve Çar I. Nikola, işgal sonrası yaptıkları açıklamalarda bunun bir savaş ilanı olmadığını ve geçici süreyle yapılan bu işgalin Ortodoks kilisesine dair isteklerinin kabul edilmesi ve Çanakkale Boğazı açıklarındaki İngiliz-Fransız donanmasının geri çekilmesi halinde son bulacağını ifade etmişlerdi. Fakat Osmanlı Devleti, 15 Temmuz 1853 tarihinde resmen bu durumu protesto etmiştir⁵³. Rusya, Memleketeyn'i işgalinin bir gerekçesi olarak da İngiliz ve Fransız donanmalarının Çanakkale açıklarındaki Beşike Körfezi'ne girmiş olmalarını göstermişti⁵⁴.

Prens Mençikof'un İstanbul'u terk etmesi üzerine Osmanlı Devleti Karadeniz boğazlarından geçen tüccar gemilerine karşı denetimlerini sıklaştırmıştı. 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'ne göre boğazlardan tüccar gemilerinin geçişleri serbest iken buna da bir sınırlama getirildi. Büyük gemilerin dolu veya boş olmasına bakılmaksızın geceleyin boğazlardan geçişleri yasaklandı. Bu şartlara uymaksızın geçişine devam edecek gemilerin batırılacağı duyuruldu. 7 Temmuz 1853 tarihinde hazırlanan bir talimatname Ferik Ahmet Paşa ve Boğaz Muhafızı Paşa'ya gönderildi. Buna göre, Karadeniz'e çıkacak olan Osmanlı filosu karakol hizmeti sırasında Rus gemileri ile karşılaşır ve bu gemiler donanmanın işaret menziline kadar yaklaşırsa denizcilik kanununa göre bandıra çekilmek suretiyle 21 pare top atışı yapılacak, eğer bu uyarılar dikkate alınmaz ise Rus gemilerine saldırılacaktı⁵⁵. Yine Ahmet Paşa'ya verilen talimatta

⁵² BOA. İrade. Dabilye (İ. DH.) no: 17189, (26 N 1269 / 3 Temmuz 1853); Temperley, *England and the Near East...*, s.333; Miller, *a.g.e.*, s.208; Seaton, *a.g.e.*, s.44.

⁵³ Ali Fuat Türkgeldi'den Satın Alınan Evrak (BOA. HSD. AFT), dos. 1, göm. 51, (17 L 1269 / 24 Temmuz 1853); BOA. A. AMD. dos. 46, ves. 100, (10 L 1269 / 17 Temmuz 1853); BOA. HR. SYS. 1188, göm. 11, (8 L 1269 / 15 Temmuz 1853); BOA. HR. SYS. 903, göm. 2, lef: 30, (23 L 1269 / 30 Temmuz 1853); TV. def'a, 491 ve 492; CH. nr. 631; A. Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s.81; Şimşir, *a.g.m.*, s.87-88, Belge No: 35; Danişmend, *a.g.e.*, s.144; Slade, *a.g.e.*, s.67; Ramm, *a.g.m.*, s.474; Rich, *a.g.e.*, s.65; Kont Nesselrode'nin Memleketeyn'i işgal edeceklerine dair beyannamesi ile Osmanlı devletinin protestonamesi hakkında bkz. Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.23-24, (Zeyl: 14, no: XIV, Zeyl: 15, no: XV, Zeyl: 16, no: XVI, s.297-310); Temperley, "Stratford de Redcliffe...", *Vol. 48*, s.619; Emin Âli Çavlı, *Kırım Harbi*, İstanbul 1957, s.12; Besbelli, *a.g.e.*, s.4; Schmitt, *a.g.m.*, s.37; A. Şeref, *Osmanlı Devleti*, s.405; Poole, *a.g.e.*, s.145; Prens Gorçakof'un ilannamesi için bkz. BOA. A. AMD. dos. 46, ves. 95, (8 L 1269 / 15 Temmuz 1853); Fevzi, *a.g.e.*, s.15; H. Hüsnü, *a.g.e.*, s.47-51; Çar'ın ilannamesi için bkz. Miller, *a.g.e.*, s.209; Seaton, *a.g.e.*, s.44; Rusya'nın İstanbul ve boğazlara karşı tehlike oluşturduğunu, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını tehlikeye düşüğünü gören İngiltere ve Fransa devletleri de Memleketeyn'in işgalini protesto etmişlerdir. Bkz. CH. nr. 637; A. Şeref, *Osmanlı Devleti*, s.408-409; Hearnshaw, *a.g.m.*, s.350; Salih Hayri, *Kırım Zafernâmesi-Hayrâbât*, (Hazırlayan: Necat Birinci), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988, s.28-29.

⁵⁴ BOA. HR. MKT. dos. 61, göm. 35, lef: 2, (12 L 1269 / 19 Temmuz 1853); Lauvrense, *a.g.m.*, no: 19, s.1744.

⁵⁵ A. H. Emir, *a.g.v.*, no: 2, s.53-56.

Karadeniz’de tesadüf edilecek Rus filosuna karşı ihtiyatlı davranılması, havanın durumuna ve bulunulan mevkiye göre hareket edilmesi, filonun zor durumda kalmasına neden olacak hareketlerden kaçınılması emredilmişti⁵⁶. Rusya’ya karşı 4 Ekim’de resmen savaş ilan edilmiş olmasına rağmen Rus tüccar gemilerinin boğazlardan geçişine izin veriliyordu. Beşike’de bulunan İngiliz donanma komutanı Akdeniz tarafından gelen bazı gemilerde kömürlerin altında top, vapur aleti ve diğer harp mühimmatının saklanarak geçirilmesinin mümkün olduğunu söyleyerek tedbir alınmasını istemişti. Bunun üzerine Kapudan Paşa tarafından 29 Ekim 1853 tarihinde boğazlardan geçecek her türlü gemide yoklama usulü gereğince arama yapılacağı duyurulmuştur⁵⁷. Ayrıca Sinop Kaymakamlığı, 9 Kasım 1853’de güvenliklerinin temini için yabancı devletlere ait vapur ve yelken sefinelerinin limana gece girmelerinin yasaklanması isteğiyle bir yazı göndermişti⁵⁸.

Beşike Körfezinde bulunan İngiliz ve Fransız donanmalarının bir türlü İstanbul’a davet edilmemesi devletler arasında bir uyumsuzluk olarak algılanıyordu. Bu durumdan hayli rahatsız olan İngiliz ve Fransız elçileri hem kış mevsiminin yaklaşmış olmasından dolayı donanmaların Beşike’de kalamayacağı gerekçesiyle, hem de siyasi durum nedeniyle donanmaların bir an önce İstanbul’a gelmelerinin uygun olacağı yönünde görüş bildirmişlerdi⁵⁹. 19 Ağustos 1853 tarihinde Fransa hükümeti İngiltere’ye, donanmaların Beşike Körfezi’nden hareketle Çanakkale Boğazına girmesi gerektiğini ifade eden bir yazı gönderdi. Özellikle bu durumdan rahatsızlık duyan Fransa hükümeti, Babıali’nin Paris Sefiri Rifat Veliyüddin’e, kendilerinin bir dost gibi hareket ederek derhal donanmalarını gönderdiklerini, eğer en kısa sürede donanmaları İstanbul’a davet edilmezse kış mevsimi nedeniyle kendi filolarını Toulun’a geri çağıracaklarını ifade etmişti⁶⁰. Osmanlı Devleti, kendi güvenliği ile yabancıların mal ve can güvenliklerinin sağlanması için Beşike’de bulunan donanmanın İstanbul’a gelmesi için resmen sefaretlere müracaat etti. Fakat Lord Stratford, tüm donanmanın gönderilmesine karşı çıktı. Eğer böyle davranılırsa 1841 antlaşmasının ihlal edildiğini ileri süren Rusya’ya bir koz daha verilmiş olacağını ileri sürüyordu. Bunun yerine birkaç buharlı geminin Beşike ile İstanbul arasında haberleşmeyi ve güvenliği sağlamak üzere gidip gelmesini, bu şekilde boğazlara yapılacak saldırıların önlenmesini teklif etti. Bu teklifin Fransa Sefiri M. de la Cour tarafında da destek bulması üzerine taraflar ikişer savaş gemisinin bu

⁵⁶ BOA. İrade. Hariciye (İ. HR.) no: 5182, lef: 26.

⁵⁷ Ali Haydar Emir, “Kırım Harbi’nin Bahri Safhalarına Müteallik Resmi Vesikalar”, *Risale-i Mevkute-i Bahriye*, Cilt: 4, no: 11, (Eylül 1334), s.486-487; Fevzi, a.g.e., s.24.

⁵⁸ A. H. Emir, a.g.v., no: 11, s.488.

⁵⁹ Harold Temperley, “Stratford de Redcliffe and the Origins of the Crimean War, (Part II)”, *The English Historical Review*, Vol. 49, No: 194, (Apr. 1934), s.265; BOA. HR. SYS. 1189, göm. 52.

⁶⁰ Schmitt, a.g.m., s.51; BOA. HR. SYS. 905, göm. 1, lef: 17, (15 M 1270 / 18 Ekim 1853).

görevi yerine getirmesine karar verdiler. Fakat Fransa, 19 Eylül 1853 tarihinde bütün donanmaların Çanakkale Boğazı'ndan içeri girmesi için İngiltere'ye yeni bir teklif yaptı. İngiliz hükümeti üç gün sonra bu teklifi kabul ederek donanmayı İstanbul'a çağırması için Lord Stratford'a emir verdi. Lord Stratford, 23 Eylül tarihinde donanmayı çağırarak üzere yetkili kılınmıştır⁶¹. İngiltere hükümetinde yer alan Palmerston ve John Russell, 7 Ekim'de yapılan bir toplantıda İngiliz donanmasının boğazlardan içeri girmesi ve hatta Karadeniz'e çıkarak Rus donanmasına karşı hareket etmesini istediler. Fakat Lord Stratford, donanmayı İstanbul'a çağırarak için bir süre daha beklemeyi uygun görmüştür⁶². Osmanlı Devleti, 8 Ekim 1853'de resmen İngiltere ve Fransa'ya müracaat ederek gösterdikleri dostluğun alameti olmak üzere donanmaların boğazları geçerek İstanbul'a gelmesini istedi⁶³. Lord Stratford tarafından Mustafa Reşid Paşa'ya gönderilen 16 Ekim 1853 tarihli bir belgeye göre Osmanlı Devleti, Memleketeyn'in tahliyesi için Prens Gorçakof'a verdiği notanın süresinin bitiminden evvel Rusya'nın İstanbul ve boğazlara ani bir saldırı yapmasından korktuğu için Beşike'deki donanmaların boğazları geçmesini istendiğini hatırlatmıştı. Stratford, verdiği cevapta bu ihtimali düşündüğünü ve ayrıca kış mevsimi nedeniyle donanmaların Çanakkale dışında daha fazla barınamayacağını bildiğini en kısa sürede bu emri vereceğini bildirdi⁶⁴. Bu sırada Babıali, Beşike'de bulunan donanmaların boğazlardan geçişi için lazım olan ruhsatın verildiğini bildirir bir talimatı Boğaz Muhafızı'na göndermişti⁶⁵. Lord Stratford tüm girişimlere rağmen donanmayı çağırarak erteliyordu. Eğer bu emri verirse İstanbul'daki savaş yanlılarının cesaretleneceğini, dolayısıyla sulh umutlarının tamamen tükeneceğini ve antlaşmalara aykırı davranmış olacaklarını ileri sürüyordu⁶⁶. Baskılara daha fazla direnemeyen Lord Stratford, 20 Ekim tarihinde donanmaları İstanbul'a davet etti. Bu davet üzerine İngiliz ve Fransız donanmaları Kasım ayının ilk günlerinde Büyükdere limanına demir attılar. Rusya, 1841 antlaşmasına aykırı olduğunu ileri sürdüğü bu durumu protesto etmiş ise de bu antlaşma sadece sulh zamanlarını kapsadığı için dikkate alınmadı⁶⁷. Donanmaların tamamı 15 Kasım 1853'de İstanbul'da toplanmıştı⁶⁸.

⁶¹ Rich, *a.g.e.*, s.82-84; Schmitt, *a.g.m.*, s.51; Temperley, "Stratford de Redcliffe...", *Vol. 49*, s.276; Anderson, *Doğu Sorunu*, s.145.

⁶² Rich, *a.g.e.*, s.89.

⁶³ BOA. HR. SYS. 1189, *göm. 5*, (5 M 1270 / 8 Ekim 1853); Tukin, *a.g.e.*, s.249-250.

⁶⁴ Lord Stratford ve Fransız Sefiri Edmond de la Cour tarafından gönderilen yazılar için bkz. Candan Badem, *The Ottomans and The Crimean War (1853-1856)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2007, s.381-382.; Ayrıca Beşike'de bulunan donanmaların kış mevsimi nedeniyle İstanbul'a gelmeleri gerektiğine dair bkz. BOA. HR. SYS. 1189, *göm. 52*, (6 S 1270 / 8 Kasım 1853).

⁶⁵ Karasu,*Osmanlı Diplomasisi*, s.86-87.

⁶⁶ Temperley, "Stratford de Redcliffe...", *Vol. 49*, s.277.

⁶⁷ CH. nr. 652, (28 M 1270 / 31 Ekim 1853); CH. nr. 653, (2 S 1270 / 4 Kasım 1853); A. Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s.90; Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.29; Poole, *a.g.e.*, s.155; Besbelli,

Bu sırada Osmanlı Devleti, güvenliği için Karadeniz'e bir filo çıkarmak için hazırlıklara başlamıştı. Lord Stratford, 4 Kasım 1853 tarihinde İngiltere Sefareti Baştercümanı Mösyö Etienne'ye gönderdiği bir yazı da hem kendilerinin hem de Fransa donanmasına ait gemilerin İstanbul'a gelmeye başladığını, Rusya'nın Sivastopol'da hazır bekleyen güçlü donanmasına karşılık Osmanlı Devleti'nin küçük bir filoyu Karadeniz'e çıkarmak istemesine bir anlam veremediğini ve bunun çok sakıncalı olduğunu belirtmişti⁶⁹. Bu sırada İngiltere ve Fransa hükümetlerine bir nota veren Rusya, donanmasının Karadeniz'e girmesine engel olunup olunmayacağını ve Osmanlı deniz kuvvetleri tarafından Rus kıyıları ile gemilerine karşı yapılacak bir saldırıya engel olup olmayacaklarını sordu. Olumsuz bir cevap karşısında her iki devletle de diplomatik ilişkilerini keseceğini bildirdi. Bunun üzerine Fransa İmparatoru Louis Napolyon, Rus Çarı'na yazdığı kişisel mektupta, düşmanlığın bitmesi için Rus ordularının Memleketeyn'i tahliye etmesini buna karşılık İngiliz ve Fransız donanmalarının da boğazlardan ve İstanbul'dan çekilmesini teklif etti. Ancak Çar, buna olumsuz cevap verdi⁷⁰.

Osmanlı Devleti, Karadeniz'e bir filo çıkarmadan önce Avrupa kamuoyunda destek arayışlarına başladı. Bu bağlamda olmak üzere Paris Sefiri Rifat Veliyüddin, Fransız Hariciye Bakanı ile yaptığı görüşmede, Karadeniz'in güvenliğini sağlamak üzere 7 kıt'a gemiden oluşan bir filoyu göndereceklerini, İstanbul'da bulunan İngiliz ve Fransız donanmasının kendileriyle birlikte hareket edip etmeyeceğini sordu. Ancak Fransız Hariciye Bakanı, amaçlarının Osmanlı Devleti'ni korumak olduğunu ve eğer Rusya, Osmanlı sahillerine saldırır, herhangi bir yeri işgal eder veya asker çıkarırsa o zaman bütün güçleriyle hareket edeceklerini ve İstanbul'daki donanmalarına da bu yönde emir verdiklerini ifade etti⁷¹. Aslında İngiltere Karadeniz'e çıkacak Osmanlı filosuna destek verilmesinden yanaydı. Fakat Fransa'nın isteksiz davranması ve

a.g.e., s.35; Miller, *a.g.e.*, s.210; Takvim-i Vekayi'deki kayda göre ise 2 Kasım 1853 tarihinde İngiliz ve Fransız donanmaları Büyükdere'ye gelerek demir atmışlardır. *TV. def'a: 495*. (14 Safer 1270 / 16 Kasım 1853); Donanmanın 22 Ekim'de Beykoz'a geldiğine dair bkz. Seignobos, *Tarih-i Siyasi*, s.181; H. Hüsnü, *a.g.e.*, s.82; Fevzi, *a.g.e.*, s.29-31; Danişmend, bu tarihi 2 Kasım 1853 ve donanmaların Beykoz'a demir attıkları şeklinde vermektedir. Bkz. Danişmend, *a.g.e.*, s.147; Lord Stratford'un donanmayı geç çağırması ve bu emri verirken Boğazlar Sözleşmesini (1841) ihlal ettiği iddialarına dair bkz. Harold Temperley, "The Alleged Violations of the Straits Convention by Stratford de Redcliffe between June and September, 1853", *The English Historical Review*, Vol: 49, No: 196, (Oct. 1934), s.657-672.

⁶⁸ Ramm, *a.g.m.*, s.476; Çanakkale'de demirli halde bulunan İngiliz donanmasının gücü, gemilerin ve kumandanların adlarının yer aldığı liste için bkz. *The Times*, no: 21588, (17 November 1853), s.10.

⁶⁹ Badem, *The Ottomans...*, s.386.

⁷⁰ Schmitt, *a.g.e.*, s.52-53; *The Times*, no: 21684, (6 March 1854), s.7.

⁷¹ *BOA. HR. SYS. 903, göm. 2, lef: 62*, (18 S 1270 / 20 Kasım 1853).

müttefikleriyle arasının açılmasını istemeyen İngiltere hükümeti adına Lord Clarendon tarafından Lord Stratford'a gönderilen emirde tek başına hareket etmemesi bildirilmişti. Ayrıca İngiltere, Rus donanmasının Karadeniz limanlarına saldırmadığı ve Rus kuvvetlerinin Tuna'yı geçmediği sürece Karadeniz'e donanma göndermeyeceğini bildirmişti. Zaten Çar I. Nikolada, Osmanlı limanlarına ve gemilerine saldırılmamasına dair emir yayınlamıştı⁷².

Rusya'nın bu taahhüdüne rağmen tedbiri elden bırakmayan Osmanlı Devleti, 23 Ekim 1853 tarihinde 8 harp gemisinden oluşan bir filoyu Ferik Hasan Paşa komutasında Karadeniz'de karakol hizmeti ile görevlendirmişti. Verilen talimata göre karakol hizmeti sırasında Rus donanması ile karşılaşılırsa saldırı hareketi olmadığı sürece karşılık verilmemesi istenmişti. Ancak birkaç gün sonra Tuna sahilinde Rusya donanmasına ait gemiler görülmüş ve saldırıda bulunmuşlardı. Ferik Hasan Paşa'ya verilen ikinci talimatta bundan sonra karşılaşılacak Rus filosu kuvvetli görünmezse saldırılması aksi bir durumda boğaz tarafına çekilerek donanma-yı hümayuna ve kalelere haber verilmesi istendi⁷³.

Rus Çarı I. Nikola'nın, Osmanlı limanlarına ve gemilerine saldırılmamasına dair yayınladığı talimata aykırı olarak Nahimov idaresindeki bir Rus filosu, 30 Kasım 1853 tarihinde Karadeniz'de devriye görevini ifa eden ve fırtına nedeniyle Sinop limanına sığınmış olan Osman Paşa idaresindeki 12 gemiden oluşan bir Osmanlı filosuna saldırarak yok etmişti⁷⁴. Sinop baskını

⁷² Poole, *a.g.e.*, s.161; Slade, *a.g.e.*, s.84-85; Ramm, *a.g.m.*, s.477.

⁷³ A. H. Emir, *a.g.v.*, no: 11, s.484-486.

⁷⁴ Sinop Limanı'nda tahrip edilen Osmanlı gemilerinin adları şunlardır: Avnullah, Nizamiye, Nesim-i zafer, Fazlullah, Navek-i bahri, Dimyat, Kaidi-i zafer, Necm-efşan, Feyz-i Ma'bud, Gül-i sefid, Ereğli vapuru, Pervaz-ı bahri. Bunlardan Dimyat ve Pervaz-ı bahri Mısır'dan getirilen gemilerdendi. Savaşın ayrıntıları için bkz. Danişmend, *a.g.e.*, s.148; BOA. İ. HR. no: 5729, *lef: 1*, (4 Ra 1270 / 5 Aralık 1854) ve *lef: 3*, (3 Ra 1270 / 4 Aralık 1853); *The Times*, no:21624, (29 December 1853), s.7; Besim Özcan, *Rus Donanmasının Sinop Baskını (30 Kasım 1853)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1990, s.103-146; *Kırım Harbi Hakkında Rużnâme (2 Safer 270-5 Şaban 71)*, (ITK. Y. 119), s.11-12; A. Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s.92-93, 210; Temperley, *England and the Near East...*, s.370-371; Salih Hayri, *a.g.e.*, s.45-51; Fevzi, *a.g.e.*, s.24-29; Mücteba İlgürel, "Rus Donanmasının Sinop Baskını", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1988, s.163-177; Besbelli, *a.g.e.*, s.43-49; Palmer, *1853-1856 Kırım Savaşı*, s.37-41; Schmitt, *a.g.m.*, s.38; Hikmet Süer, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Osmanlı-Rus Kırım Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı (1853-1856)*, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara 1986, s.83-87; Slade, *a.g.e.*, s.86-95; Çavlı, *a.g.e.*, s.20-22; Ali Fuat Öreñç, "Kırım Harbi Deniz Savaşları", *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, İÜEF Tarih Araştırma Merkezi (Bildiriler, 22-23 Mayıs 2006), İstanbul 2007, s.19-44; Driault, *a.g.e.*, s.275; Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.30; Jorga, *a.g.e.*, s.387; Seignobos, *Tarih-i SİYasi*, s.181-182; Osmanlı devletinin asker kaybının 3000 kişi civarında olduğuna dair bkz. *The Times*, no:21624, (29 December 1853), s.7; Başka bir

donanmalarının Karadeniz'e çıkarılması hususunda tereddütlü davranan İngiltere ve Fransa'nın harekete geçmesini sağladı. Çünkü artık, boğazlar ve İstanbul gerçekten Rus tehdidi altına girmişti. İngiltere için bunun anlamı Hindistan ve Doğu Akdeniz ticaret yolunun tehlikeye düşmesi demektir. Ayrıca, Rusya'nın Karadeniz'e tamamen hakim olmasının önünde hiçbir engel kalmamıştı⁷⁵.

Sinop baskını üzerine Osmanlı Devleti, Karadeniz'de asker, mühimmat ve zahire taşıyan gemilerin emniyetini sağlamak üzere bir filo oluşturulması için 4 Aralık 1853'de resmen İngiltere ve Fransa'ya müracaat etti⁷⁶. İngiliz ve Fransız donanmalarının İstanbul'da bekletilerek Karadeniz'e çıkarılmamış olması ve Sinop baskınının gerçekleşmesi üzerine Kostaki Musurus Bey, Lord Clarendon'a bu tutumlarının hatalı olduğunu, bundan cesaret alan Rusya'nın böyle bir saldırıda bulunduğunu ve Rusya'nın her iki devlete de meydan okuduğunu ifade etmişti. Buna verecek bir cevabı olmadığını söyleyen Lord Clarendon, donanmaların Karadeniz'e çıkarılması hususunda tüm yetkinin Lord Stratford'da olduğunu belirtmiştir⁷⁷. Sinop baskını her iki devlet tarafından da bir meydan okuma olarak algılandı. İngiltere 7 Aralık 1853'de Rus limanları arasında cephane ve asker taşınmasına İngiliz gemilerince izin verilmeyeceğini gayri resmi olarak Rusya'ya bildirmişti. Louis Napolyon ise 19 Aralık tarihinde İngiltere'ye verdiği bir yazı ile Karadeniz'de bulunan Rus donanmasının yok edilmesini ve Rus gemilerinin Karadeniz'de dolaşmasına izin verilmemesini teklif etmişti. İngiltere'nin tereddütleri karşısında Fransa'nın tek başına Karadeniz'e bir donanma çıkarması ihtimali zayıftı. Ancak, gelişen bu durum karşısında Fransa Hariciye Bakanı Drouyn de Lhuys, İngiltere desteklemese bile kendilerinin tek başlarına donanma gönderecekleri tehdidini savurmuştu. Artan eleştirilere daha fazla direnemeyen İngiltere hükümeti 22 Aralık 1853'de

kaynakta ise 4000 Osmanlı askerinin öldüğüne dair bkz. Seaton, *a.g.e.*, s.45; Bir arşiv kaydında İngiliz ve Fransız vapurlarıyla yaralı ve sağ olarak gelen asker sayısı 201 olarak verilmektedir. *BOA. İ. DH. no: 17925*, (10 Ra 1270 / 13 Aralık 1853); Takvim-i Vekayi'de ise 110 yaralının İstanbul'a getirildiği yazılıdır. *TV. def'a: 497*, (26 Ra 1270 / 27 Aralık 1853); Aynı sayı için bkz. *CH. nr. 660*, (9 Ra 1270 / 10 Aralık 1853); Sinop baskınında yakılan Osmanlı gemileri arasında 1829'da Rusya'dan ganimet olarak alınan ve Fazlullah adı verilen Rafail firkateyni de bulunuyordu. Çar I. Nikola, 4 Haziran 1829 tarihinde tekrar ele geçirildiğinde artık Rus bayrağı taşımaya ehil olmayan bu geminin yakılmasını ferman buyurmuştur. Çar'ın bu fermanının uygulanması ancak 24 yıl sonra Nahimov tarafından yerine getirilmiştir. Ayrıca Rusların bu baskında 37 ölü ve 233 yaralı verdikleri bilgisi için bkz. Şirokorad, *a.g.e.*, s.368.

⁷⁵ Örenç, *a.g.m.*, s.33; Çavlı, *a.g.e.*, s.21.

⁷⁶ *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın no: 84, Ankara 2006, s.138-143; *BOA. HR. SYS. 903, göm. 2, lef: 71*, (12 Aralık 1853); *BOA. HR. SYS. 903, göm. 2, lef: 75*, (28 Ra 1270 / 29 Aralık 1853).

⁷⁷ *BOA. İ. HR. no: 5151, lef: 2*, (15 Aralık 1853).

donanmanın Karadeniz'e çıkarılmasına karar verdi. Verilen talimata göre, İngiliz ve Fransız donanmaları Karadeniz'de gezen Rus gemilerine saldırbilecekler ve Rus limanlarına girebileceklerdi⁷⁸. Lord Stratford uzun bir bekleyişten sonra nihayet 31 Aralık 1853'de donanmaların Karadeniz'e çıkmasına dair emir verdi. Fakat hava şartları müsait olmadığı için donanmalar ancak 4 Ocak 1854 tarihinde boğazları geçerek Karadeniz'e açıldılar ve 6 Ocak'ta Sinop limanına demir attılar. Bu tarihten itibaren İngiliz ve Fransız filoları, Osmanlı gemileri ile birlikte Karadeniz'de Rus harp gemilerinin tehdidine karşı birlikte hareket etmeye başlamıştır⁷⁹. Lord Stratford, donanmaların Karadeniz'e çıkmasına dair kendisine henüz kesin bir emir ulaşmadan önce 11 Aralık 1853 tarihinde Hariciye Nezareti'ne verdiği bir yazıda, gerekli tedbirlerin zamanında alınması halinde Sinop baskını gibi üzüntücü verici bir olayın gerçekleşmeyeceği fikrinde olduğunu ve bundan sonra Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmayacaklarını ifade etmişti. Müttefik donanmaların başlıca görevinin Osmanlı topraklarını muhafaza etmek olduğunu ayrıca belirtmişti⁸⁰. Donanmaların Karadeniz'e açılmasından sonra görevleri hususunda herhangi bir tereddüt yaşanmaması için Rus ticaret gemileri dışındaki tüm Rus gemilerinin Sivastopol'e ya da en yakın yere dönmelerinin istenmesi, aksi durumda bu gemilerin zorla İstanbul'a getirilmeleri her iki devletin amirallerine de emredilmişti. İngiliz ve Fransız hükümetlerinin bu kararı 12 Ocak 1854 tarihinde Rusya hükümeti adına Nesselrode'ye tebliğ edilmiştir⁸¹. Ayıca, üç donanmanın birlikte hareket etmesi ve alınacak tedbirlere dair amirallerin ortak karar almaları benimsendi⁸².

İngiliz, Fransız ve Osmanlı donanmalarının birlikte Karadeniz'e açılmaları ve Rus donanmasına karşı ortak hareket edeceklerini ilan etmeleri Avusturya ve Prusya tarafından protesto edilmiş ise de İngiliz ve Fransız hükümetleri bunun

⁷⁸ Anderson, *Doğu Sorunu*, s.147-148; Ramm, *a.g.m.*, s.477; Temperley, *England and the Near East...*, s.376-377; Kaylan, *a.g.e.*, s.50; BOA. HR. SYS. 903, *gömlek: 2, lef: 75*, (28 Ra 1270 / 29 Aralık 1853).

⁷⁹ BOA. HSD. AFT. dos. 9, *göm. 32*; BOA. İ. DH. no: 18131, (4 R 1270 / 4 Ocak 1854); BOA. A. AMD. dos. 50, *ves. 43*, (5 R 1270 / 5 Ocak 1854); *The Times*, no: 21652, (31 January 1854), s.10; Danişmend, *a.g.e.*, s.149-150; Seignobos, *Tarih-i Siyasi*, s.187; Slade, *a.g.e.*, s.102; Anderson, *Doğu Sorunu*, s.148; Tükin, *a.g.e.*, s.252; Ramm, *a.g.m.*, s.477; Seaton, *a.g.e.*, s.45; Karadeniz'e giren İngiliz-Fransız filosunda şu gemiler yer almıştı. İngiliz filotillası 8 savaş gemisi (birisi pervaneli), 3 fırkateyn ve 10 vapur; Fransız filotillası ise 8 savaş gemisi (biri pervaneli), 2 fırkateyn ve 6 vapurdan ibaretti. Şirokevad, *a.g.e.*, s.368.

⁸⁰ BOA. HR. SYS. 903, *göm. 2, lef: 58*.

⁸¹ Alan Palmer, *1853-1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu*, (Çev. Meral gaspıralı), İstanbul 1999, s.41; Slade, *a.g.e.*, s.101.

⁸² BOA. HR. SYS. 903, *göm. 2, lef: 78*, (23 C 1270 / 23 Mart 1854); *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı*, s.148-151.

Rusya'nın meydan okumasına karşı Osmanlı Devleti'nin güvenliğinin sağlanması için gerekli olduğunu söylediler⁸³.

Prens Mençikof'un İstanbul'u terk etmesinden sonra Rusya'nın manevi haklar elde edinceye kadar maddi teminat olması için Memleketeyn'i işgal edeceğini ilan etmesinden sonra İngiltere ve Fransa hükümetleri, Avusturya'ya müracaat ederek 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'ne imza koyan devletlerin katılacağı bir konferans toplamasını teklif ettiler (Haziran 1853). Fakat Avusturya ilk başta bu teklife olumlu cevap vermeyerek Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi durumunda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının tehlikeye düşeceğini, ancak o zaman bir konferans toplayacağını bildirdi. Kısa süre sonra Rusya'nın Eflak ve Boğdan'a asker sokması üzerine Avusturya'nın girişimleriyle İngiltere, Fransa ve Prusya'nın katılımı ile 12 Temmuz 1853 tarihinde Viyana'da bir konferans toplandı. Konferans sırasında hazırlanan ve Osmanlı Sultanı'nı Rus isteklerini kabul etmiş gösteren bir notanın hem Rusya'ya hem de Osmanlı hükümetine teklif edilmesi benimsendi. Ortodoks Osmanlı tebaasının Rusya'nın himayesinde olduğu ve Osmanlı Devleti'nin de bunu kabul ettiği anlamına gelen bu teklif 9 Ağustos 1853 tarihinde Rusya tarafından kabul edilirken, 19 Ağustos tarihinde Osmanlı hükümeti tarafından reddedildi. Viyana Notası veya Müsveddesi olarak adlandırılan bu girişim sonuçsuz kaldı⁸⁴. Osmanlı Devleti kendisine tebliğ edilen nota üzerinde değişiklik yapılmadan kesinlikle kabul etmeyeceğini bildirerek, üzerinde gerekli değişiklikleri yaptığı ve ancak bu şekilde hazırlanmış bir sulh antlaşmasını kabul edeceğini belirttiği müsveddeyi 21 Ağustos 1853'de Viyana'ya gönderdi⁸⁵. Fakat Rusya hükümeti 7 Eylül tarihinde kendisine sunulan müsvedde üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan Osmanlı Devleti

⁸³ BOA. A. AMD. dos. 50, ves. 43, (5 R 1270 / 5 Ocak 1854); BOA. HR. SYS. 905, göm. 1, lef: 90, (6 Ca 1270 / 4 Şubat 1854); Danişmend, *a.g.e.*, s.150; Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.31.

⁸⁴ BOA. HR. SYS. 1189, göm. 2, (15 Za 1269 / 20 Ağustos 1853); BOA. HSD. AFT. dos. 9, göm. 31, lef. 3a.; CH. nr. 638, (14 Za 1269 / 19 Ağustos 1853); CH. nr. 643, (5 Z 1269 / 9 Eylül 1853); Danişmend, *a.g.e.*, s.145; H. Hüsnü, *a.g.e.*, s.56-65; Schmitt, *a.g.m.*, s.38; A. Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s.81; Poole, *a.g.e.* s.146-147; Şimşir, *a.g.m.*, s.88-89, Belge No: 46 ve eki; Jorga, *a.g.e.*, s.384; Slade, *a.g.e.*, s.68-69; Lauvrense, *a.g.m.*, no: 19, s.1744; Hearnshaw, *a.g.m.*, s.351-352; Anderson, *Doğu Sorunu*, s.143-144; Palmer, *1853-1856 Kırım Savaşı*, s.29; Reddaway, *a.g.m.*, s.367-370; Ramm, *a.g.m.*, s.475; Rich, *a.g.e.*, s.73-78; Temperley, *England and The Near East...*, s.342-346; Miller, *a.g.e.*, s.209-210; Viyana Notası'nın tam metni için bkz. Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.25-27, (Zeyl: 17, no: XVII, s.309-311); Seignobos, Viyana toplantısının 1 Temmuz'da başladığını ve Viyana Notası'nın ise 31 Temmuz 1853 tarihinde tebliğ edildiğini ifade etmiştir. Bkz. Seignobos, *Tarih-i Sıyasi*, s.178-179.

⁸⁵ BOA. HR. SYS. 1189, göm. 4; BOA. HR. SYS. 903, göm. 2, lef: 37, (28 Za 1269 / 2 Eylül 1853); Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.25-27, (Zeyl: 17, no: XVII, s.309-311); Slade, *a.g.e.*, s.70.

tarafından aynen kabul edilmesini şart koştu⁸⁶. Fakat, 26 Eylül 1853 tarihinde yapılan ve 177 kişinin katıldığı Meclis-i Vükela toplantısında Mustafa Reşid Paşa'nın da gayretleri ile teklif edilen ilk Viyana Notası'nın değişmemiş haliyle kesinlikle kabul edilmeyeceği ilan edildi⁸⁷. Bu sırada Viyana'da bulunan temsilciler müzakerelere devam etmekte idiler. Fransa, İngiltere ve Prusya elçileri Kont Buol başkanlığında 5 Aralık'ta Viyana'da yaptıkları toplantıda savaş sonunda savaşı devletlerin sınırlarında hiçbir değişiklik olmayacağını ilan ederek⁸⁸, Viyana Notası'nı tekrar Osmanlı hükümetine teklif etmişler ise 16-18 Aralık 1853 tarihli Meclis-i Vükela toplantılarında sulh için Rusya'nın Memleketeyn'i tahliye etmesi, Ortodoks tebaayı himaye etmekten vazgeçmesi ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün dört Avrupa devleti tarafından garanti edilmesinin şart olduğuna karar verilerek nota yine reddedildi⁸⁹. Viyana'daki temsilciler sulh için son bir gayret göstererek hazırladıkları ikinci Viyana Notası'nı Çar I. Nikola'ya da teklif etmişlerdi (13 Ocak 1854). Ancak sulh için çok geçti. Çünkü, altı ay önce Beşik limanına demir atan ve 22 Ekim 1853'te Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul önlerine gelip, 4 Ocak 1854 tarihinde Karadeniz'e çıkmış olan İngiliz ve Fransız donanmalarının tutumu Çar'ın gururuna çok dokunmuştu. Bu sebeple O'da ikinci Viyana Notası'nı reddetti⁹⁰.

Osmanlı Devleti, Viyana Notası'nı reddetmesinin ardından 4 Ekim 1853 tarihinde Rusya'ya savaş ilan etmiştir⁹¹. Babıali, savaş ilan etmiş olmasına

⁸⁶ Türkgeldi, *Mesâil-i Mübihme...*, s.27, (Rusya'nın beyanname, Zeyl: 18, no: XVIII, s.311-315); Şimşir, *a.g.m.*, s.89, Belge No: 50; Poole, *a.g.e.* s.1148; Seignobos, *Tarih-i Siyasi*, s.180; Hearnshaw, *a.g.m.*, s.352; Ramm, *a.g.m.*, s.475-476.

⁸⁷ Poole, *a.g.e.* s.150-151; Slade, *a.g.e.*, s.78; Hearnshaw, *a.g.m.*, s.352; *CH. nr. 646*, (24 Z 1269 / 28 Eylül 1853).

⁸⁸ *BOA. HSD. AFT. dos. 6, göm. 32; The Times, no:21732*, (4 May 1854), s.9; Schmitt, *a.g.m.*, s.38; Türkgeldi, *Mesâil-i Mübihme...*, s.29.

⁸⁹ Slade, *a.g.e.*, s.100.

⁹⁰ Hearnshaw, *a.g.m.*, s.354-355.

⁹¹ Savaş ilanı öncesi 19, 20 ve 29 Eylül 1853 tarihli Meclis-i Mahsus toplantılarına davet yazıları için bkz. *BOA. Sadaret Teşrifat Kalemi (A. TŞF.) dos. 16, ves. 62*; Savaş ilanına dair bkz. Türkgeldi, *Mesâil-i Mübihme...*, s.28, (Melis-i Umum zabıtname, Zeyl: 19, no: XIX, s.315-320 ve Rusya'ya harp ilan edilmesine dair Mustafa Reşid Paşa'nın kaleme aldığı mazbata Zeyl: 20, no: XX, s.320-321); Rusya devletine harp ilanı sonrası düvel-i müttelaha sefaretlerine ita kılınan tahrir sureti için bkz. Tefik, *Reşid Paşa Merhumun Bazı Asar-ı Siyasiyesi*, İstanbul 1289, s.33-48; Savaş ilanına dair bilgiler için bkz. Temperley, *England and the Near East...*, s.361; Danişmend, *a.g.e.*, s.145; Fevzi, *a.g.e.*, s.15-16; Çavlı, *a.g.e.*, s.13-14; Slade, *a.g.e.*, s.78; A. Lütü Efendi, *a.g.e.*, s.88; Schmitt, *a.g.m.*, s.38, 58; Rich, *a.g.e.*, s.86; A. Şeref, *Osmanlı Devleti*, s.405; Meclis-i Umumi kararı için bkz. *TV. defa: 493; CH. nr. 648*, (6 M 1270 / 9 Ekim 1853); *CH. nr. 649*, (10 M 1270 / 13 Ekim 1853); Rusya'ya harp ilan edildiğine dair ferman müsveddesine dair bkz. *BOA. A. AMD. dos. 46, ves. 74*, (1 M 1270 / 4 Ekim 1853); Ayrıca harp ilanına dair verilen ferman-ı ali sureti için bkz. *TV. defa: 494*, (23 M 1270 / 26 Ekim 1853); H. Hüsnü,

rağmen Prens Gorçakof'a Memleketeyn'i tahliyesi için 29 Ekim 1853 tarihinden geçerli olmak üzere 15 günlük mühlet vermişti. Ayrıca, artık Rus tüccar gemilerinin de boğazlardan geçişinin 4 Kasım 1853 tarihinden itibaren yasaklandığı bildirilerek Osmanlı limanlarında veya Akdeniz'de bulunan Rus tüccar gemilerinin 21 Kasım 1853 tarihine kadar geçişlerine müsaade edileceği, fakat bu tarihten sonra boğazların tamamen kapatılacağı ilan edildi. Boğazlar tarafsız devletlerin ticaret gemilerine açık kalacaktı⁹². Fakat, bu sıralarda Avrupa'da zahire kıtlığı baş göstermişti. Boğazların Rus ticaret gemilerinin geçişine yasaklanması bu kıtlığı daha da artırabilirdi. Bu nedenle 29 Kasım 1853 tarihinde ferik paşalara ve liman memurlarına verilen emirde yeni bir düzenlemeye gidildiği ve Karadeniz'den gelip Akdeniz'e geçecek zahire yüklü Rus gemilerinin geçişlerine 45 gün ek süre verildiği duyuruldu. Ayrıca, Afrika ve Avrupa sahillerinde bulunan ve dost devletlerin tüccarlarına ait eşyayı taşıyan Rus gemilerinin boğazlardan Karadeniz'e geçmelerine de 24 Kasım 1853 tarihinden itibaren 3 ay mühlet verilmiştir⁹³. Rusya'da aynı şekilde hareket ederek 10 Kasım 1853 tarihine kadar kendi limanlarında bulunan Osmanlı ticaret gemilerinin istedikleri tarafa gitmelerine müsaade etmiştir. Ayrıca bu tarihten sonra Karadeniz'de yakalanacak Osmanlı ticaret gemilerinin yüklerinin belirtilen tarihten önce alındığı ve başka bir devlete ait olduğu ispat edilebilirse onlara dokunulmayacaktır. Ancak, bu tarihten sonra yakalanacak Osmanlı ticaret gemilerine yükleri başka bir devlete ait olsa bile el konulacaktır. Yine, Karadeniz'de tarafsız devlet bayrağı ile ticaret yapan tüccar gemilerine asla dokunulmayacaktır⁹⁴. Dolayısıyla Karadeniz ve boğazlar kısa süre sonra Rusların ticaret ve harp gemilerine tamamen kapalı hale gelmiştir. Bu süreçte Rus tüccar ve tebaasının işlemleri İstanbul'da Avusturya sefaretine aracılığıyla yapıyordu. Babıali, 9 Mart 1854 tarihinde Avusturya sefaretine verdiği resmi bir yazı ile 4 Kasım 1853 tarihinde yürürlüğe giren Rus tüccar ve tebaasının Osmanlı limanlarını ve boğazları terk etmelerine dair notanın 6 aylık süresinin kısa süre sonra biteceğini bildirdi. Bu sürenin dolmasından sonra sadece harp sahasına

a.g.e., s.73-76; Meclis-i Umumi'ye katılanların listesi için bkz. *BOA. Ayniyat Defteri*, (AYN.d.), no: 618, s.42-43; Meclis-i Umumi toplantılarına 172 üyenin katıldığına ve harp ilanına dair bkz. Jorga, *a.g.e.*, s.385; Savaş ilanının sefaretlere beyanname ile bildirilmesine dair bkz. Mehmed Selahaddin, *Bir Türk Diplomatının Evrak-ı Siyasiyesi*, (Naşir: Kitabçı Aragil), İstanbul 1306, s.58-63; *BOA. HR. SYS. 903, göm. 2, lef:37*, (28 Z 1269 / 2 Ekim 1853); *BOA. HR. SYS. 1189, göm. 4*, (Gurre M 1270 / 4 Ekim 1853).

⁹² *BOA. HR. SYS. 1189, göm. 4*; *BOA. HR. SYS. 903, göm. 2, lef: 37*; *Muharrerat-ı Nadire, Cilt: 1*, İstanbul 1289, s.28-34; *Muharrerat-ı Nadire, Cilt: 6-7*, İstanbul 1289, s.302-308; *CH. nr. 654*, (8 S 1270 / 10 Kasım 1853); Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.28; H. Hüsnü, *a.g.e.*, s.79; Rus gemilerinin limanları terk etmeleri hususundaki iradenin tarihinin 5 Kasım 1853 olarak verilmesi hakkında bkz. A. H. Emir, *a.g.v.*, no:11, s.487.

⁹³ A. H. Emir, *a.g.v.*, no: 11, s.497; *BOA. HR. SYS. 1189, göm. 53*, (22 S 1270 / 24 Kasım 1853).

⁹⁴ *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı*, s.44-45; *CH. nr. 655*, (12 S 1270 / 14 Kasım 1853).

uzak mahallerde uygulanmak üzere 20 günlük ek süre verileceğini, bunun dışında ne İstanbul'da ne de diğer yerlerde Rus tüccar ve tebaası hakkında hiçbir devletin talebinin ve himayesinin kabul edilmeyeceğini duyurdu⁹⁵. Babıali, bu sürenin bitmesine birkaç hafta kala duyurusunu yenileyerek İstanbul'daki Rus tüccar ve tebaasının 29 Nisan 1854 tarihine diğer şehirlerdekilere ise 18 Mayıs 1854 tarihine kadar limanları ve boğazları terk etmelerini istedi. Bu uyarı üzerine Avusturya sefaretini de 10 Nisan'a kadar başvuracak Rus tüccar ve tebaasının pasaport ve yol tezkirelerinin verileceğini bu tarihten sonra yapılacak müracaatların dikkate alınmayacağını ilan etti⁹⁶.

İngiliz ve Fransız donanmalarının Karadeniz'e açılmaları üzerine 29 Ocak 1854 tarihinde Fransa İmparatoru Louis Napolyon, Çar I. Nikola'ya, Memleketeyn'in tahliyesi, Rus-Osmanlı sulh görüşmelerinin başlaması, donanmaların Karadeniz'den çekilmesi ve Osmanlı toprak bütünlüğünün garanti edilmesi gibi şartları içeren bir teklif yaptı. Ancak Çar, 8 Şubat 1854 tarihli cevabında bu şartları kabul etmediğini bildirdi. Bunun üzerine Louis Napolyon, kendi meclisinde yaptığı konuşmada Çar'ın mektubunu okuduktan sonra Rusya ile savaşın kaçınılmaz olduğunu söyledi⁹⁷. Çar I. Nikola, bu teklifi reddettiği gibi 23 Şubat 1854 tarihli beyannamesi ile de İngiliz-Fransız milletlerini Müslüman Türklerle birlikte Hıristiyanlığa karşı ittifak yapmakla suçladı. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa hükümetleri 27 Şubat 1854 tarihinde Rusya'ya verdikleri bir nota ile 30 Nisan'a kadar Memleketeyn'i tahliye etmesini aksi takdirde savaş ilan edeceklerini bildirdiler. Ancak Çar, 19 Mart tarihinde bu notaya cevap bile vermektan imtina ettiğini bildirdi⁹⁸.

Fransa'nın ve İngiltere'nin tüm çabalarına rağmen Rusya, Osmanlı Devleti ile sulh yapmaya yanaşmıyordu. Fransa İmparatoru Louis Napolyon, 2 Mart 1854 tarihinde Fransız Senatosu'nda yaptığı konuşmada "Hıristiyan haklarını korumak" ve "Fransa'nın Akdeniz'de kendi etkisi" için "yasanın, adaletin ve medeniyetin zaferini isteyenlerle birlikte" Osmanlı Devleti ile yardımlaşma

⁹⁵ BOA. HR. SYS. 1189, göm. 59, (9 C 1270 / 9 Mart 1854).

⁹⁶ CH. nr. 678, (17 C 1270 / 17 Mart 1854); CH. nr. 679, (24 C 1270 / 24 Mart 1854).

⁹⁷ Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.32-36, (III. Napolyon'un 29 Ocak 1854 tarihinde Çar'a yazdığı name, Zeyl: 22, no: XXII, s.329-332 ve Çar'ın cevabi mektubu için bkz. Zeyl: 23, no: XXIII, s.332-336); Seignobos, *Tarih-i Siyasi*, s.182; Hearnshaw, *a.g.m.*, s.355; Gürel, *a.g.e.*, s.45; Rich, *a.g.e.*, s.103-104; Salih Hayri, *a.g.e.*, s.61-63.

⁹⁸ BOA. A. AMD. dos. 50, ves. 89; BOA. İ. HR. no: 5293, (2 Mart 1854 tarihli lef); BOA. İ. HR. no: 5328, lef: 6 ve 14 (*The London Gazette'nin tercümesi*), (28 Mart 1854); *The Times*, no:21681, (6 March 1854), s.7; Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.36; Driault, *a.g.e.*, s.276; Jorga, *a.g.e.*, s.389; Poole, *a.g.e.*, s.165; A. Ş. Efendi, *Tarih Musababeleri*, s.125-126; Hearnshaw, *a.g.m.*, s.355; Reddaway, *a.g.m.*, s.377; Rich, *a.g.e.*, s.104; Miller, *a.g.e.*, s.213; Memleketeyn'in tahliyesi için Rusya'ya 18 Nisan 1854 tarihine kadar süre verildiğini belirten kaynaklar için bkz. CH. nr. 678, (17 C 1270 / 17 Mart 1854); Danişmend, *a.g.e.*, s.150-151.

içinde olduklarını ifade etti⁹⁹. Diğer bir meclis konuşmasında ise Fransa İmparatoru Louis Napolyon, “Rusya’nın topraklarını genişletmek amacıyla bir başka devletin topraklarını işgal etmesinin kabul edilemeyeceğini, kendilerinin böyle davrananlara karşı daima mücadele edeceklerini ve bu konuda İngiltere ile tam bir ittifak içinde olduklarını” belirtti. Ayrıca, Avrupalıların yaklaşık 40 yıldır devletlerini tanzim etmekle meşgul olduklarını ve bu esnada Rusya’nın Baltık Denizi’ne ve Karadeniz’e hakim olarak kendi çıkarlarını tehlikeye düşürdüğünü, bunun son aşaması olarak da Memleketeyn’i işgal ettiğini, en son hedefinin ise İstanbul’u ele geçirmek olduğunu hatırlatıp Fransa ve İngiltere devletlerinin amaçlarının ise Osmanlı Devleti’nin hukukunu korumak olduğunu söyleyerek ittifak yönünde önemli bir adım atmıştı¹⁰⁰.

Mustafa Reşid Paşa ise bu diplomatik krizi iyi yönetmek ve Osmanlı Devleti’nin Rusya karşısında tek başına kalmaması için çaba harcıyordu. Fransa sefiri General Bourqueney ile yaptığı görüşmede İngiltere hükümetinin kendilerini desteklediğini ve üç devlet arasında bir ittifak anlaşması yapılmasını teklif etti. Fransa sefiri bu konuda yetkisi olmadığını ancak bu hususu hükümetine yazacağını söyledi¹⁰¹. Zaten bu sırada İngiltere ve Fransa hükümetleri Rusya’nın takındığı tehditkar tutuma son vermek için aralarında bir ittifak anlaşması yapmaya karar vermişlerdi. İngiltere Hariciye Bakanı Lord Clarendon ve Fransız Kont Walewski’nin imza koyduğu 6 maddelik bir ittifak anlaşması yapıldı (Şubat 1854). Buna göre, her iki devletin de amacı Avrupa’nın asayişini korumak ve Osmanlı toprak bütünlüğünü muhafaza etmektir. Bunu sağlamak için de Rusya’ya karşı her türlü tedbiri alacaklarını beyan ettiler. Bu antlaşmaya isteyen her devlet katılabilecekti¹⁰². İki devlet arasında yapılan ittifak antlaşmasına Osmanlı Devleti’nin de katılması gündeme geldi. Bu hususta İngiltere Hariciye Bakanı Lord Clarendon ile görüşen Kostaki Musurus Bey ittifak şartlarının tespit edilmesi çalışmalarına başladı. İngiltere ve Fransa’nın hemen asker gönderme isteklerine karşı çıkan Kostaki Musurus Bey ittifak antlaşmasının imzasından önce böyle bir şeyi kabul etmeyeceklerini söyledi¹⁰³. Daha sonra ise Osmanlı Devleti, kendi toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik olarak üçlü bir ittifak antlaşması yapılması için resmen müracaat etti¹⁰⁴.

⁹⁹ Gooch, “A Century of Historiography...”, s.34.

¹⁰⁰ CH. nr. 679, (24 C 1270 / 24 Mart 1854).

¹⁰¹ Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.37.

¹⁰² Antlaşmanın metni için bkz. CH. nr. 697, (27 L 1270 / 23 Temmuz 1854).

¹⁰³ BOA. İ.HR. no: 5293, (17 Şubat 1854 tarihli lef); İttifak antlaşmasının imzasından önce asker gönderilmeyeceğine dair bkz. *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı*, s.45-49; Kostaki Musurus Bey, ittifak antlaşmasının yapılmadan ve İngiltere ile Fransa askerlerinin statüsünün belirlenmeden Türkiye’ye sevk edilmesini önlemişti. Bkz. Sinan Kunalp, “Bir Osmanlı Diplomatı Kostaki Musurus Paşa 1807-1891”, *Belleten XXXIV/135*, Temmuz 1970 Ankara, s.432.

¹⁰⁴ BOA. A. AMD. dos. 50, ves. 85, (8 C 1270 / 8 Mart 1854).

Bunun üzerine İngiltere ve Fransa hükümetleri tarafından hazırlanan bir ittifak müsvedesine Osmanlı hariciyesine sunuldu. Bu müsvedde üzerine yapılan Meclis-i Meşveret toplantısında teklif edilen şartların hiçbir yerinde devletin istiklaline ve hukukuna aykırı bir şey olmadığı aksine Osmanlı topraklarının tamamının Rus tehdidine karşı güvence altına alındığı kanaatine varılarak ittifak antlaşmasının imzasına onay verildi¹⁰⁵. Sonuçta üç devlet arasında 12 Mart 1854 tarihinde bir ittifak antlaşması imzalandı. Fransa ve İngiltere, Karadeniz’de bulunan donanmalarına ilave olarak kara ordusu göndermeyi kabul ettiler. Müttefik devletler ayrı ayrı olarak Rusya ile bir sulh antlaşması yapmayacaklardı. Barış antlaşmasının imzasına kadar her iki devlet var güçleri ile Osmanlı Devleti’nin yanında yer alacaklardı¹⁰⁶. Zaten ittifak antlaşmasının imzasından önce Çar’a 27 Şubat 1854 tarihinde bir teklif yapılmış ve cevabı bekleniyordu. Yapılan teklif ittifak antlaşmasının imzasından bir gün sonra Çar’a ulaştı. Ancak Kont Nesselrode, Çar’ın bu teklife cevap bile vermeyi münasip görmediğini bildirdi. Bunun üzerine 27 Mart 1854’te Fransa ve 28 Mart 1854 tarihinde ise İngiltere Rusya’ya resmen savaş ilan ettiler¹⁰⁷.

İttifak antlaşması öncesi 7 Aralık 1853 tarihinde Paris Sefiri Rifat Veliyüddin Fransa Hariciye Bakanı Lhuys ile bir görüşme yapmıştı. Lhuys, Viyana’da hazırlanan ve her iki tarafında kabul etmediği notayı hatırlatarak yeni bir nota hazırlanacağını ve bu notaya son şeklini vermek üzere bir konferans düzenleneceğini söyledi. Bu konferans maddesine Osmanlı Devleti’nin mutlaka onay vermesi gerektiğini ifade etti¹⁰⁸.

Çar I. Nikola ise bu sırada boş durmamış ve Kont Orlov’u Viyana’ya göndermişti. Orlov, sulhün ön antlaşması olarak Viyana’da toplanacak konferansa bir müsvedde sundu. Rusya tarafından esas antlaşma için kabulü şart koşulan maddelerin bazıları şunlardı:

¹⁰⁵ BOA. İ. HR. no: 5264, (10 C 1270 / 10 Mart 1854).

¹⁰⁶ BOA. NMH.d., no:12, s.91-92; BOA. Sadaret Divan-ı Hümayun Name-i Hümayun Kalemî Belgeleri (A. DVN. NMH), dos. 6, göm. 22; BOA. İ. HR. no: 5264; BOA. İ. HR. no: 5263; BOA. HSD. AFT. dos. 2, göm. 48; Karakoç Sarkis, Külliyât-ı Kavânin, no: 3129; Muâbedât Mecmuası, Cilt: IV, s.219-223; TV. def’a: 506, (7 L 1270 / 3 Temmuz 1854); CH. nr. 697, (23 L 1270 / 19 Temmuz 1854); Muharrerat-ı Nadire, Cilt: 3, İstanbul 1289, s.112-116; Türkgeldi, Mesâil-i Mühimme..., s.37-38; Erim, a.g.e., s.321-324; Koçu, a.g.e., s.187-188; İttifak antlaşmasının Fransızca metni için bkz. *The Times*, no:21750, (25 May 1854), s.9.

¹⁰⁷ BOA. İ. HR. no: 5348, lef: 19, (29 C 1270 / 29 Mart 1854); BOA. İ. HR. no: 5328, lef: 6 ve 14 (*The London Gazette*’nin tercümesi), (28 Mart 1854); Savaş ilanına dair mektupların İstanbul’a geldiğine dair bkz. BOA. İ. HR. 5284, (11 B 1270 / 9 Nisan 1854); Savaş ilanına dair bkz. Çavlı, a.g.e., s.21; Schmitt, a.g.m., s.39; Türkgeldi, Mesâil-i Mühimme..., s.36; Seignobos, *Tarih-i Siyasî*, s.187; Hearshaw, a.g.m., s.355; Rich, a.g.e., s.106; Seaton, a.g.e., s.46; İngiltere hükümetinin savaş ilanına dair yayımlandığı gerekçenin özeti için bkz. A. Ş. Efendi, *Tarih Musababeleri*, s.126-127.

¹⁰⁸ BOA. HR. SYS. 905, göm. 1, lef: 58, (7 Ra 1270 / 8 Aralık 1853).

1-Eski antlaşmaların devamı (yani 1774 Küçük Kaynarca, 1829 Edirne ve 1833 Hünkar İskelesi gibi).

2-İngiltere ve Fransa donanmalarının Karadeniz, boğazlar ve Çanakkale'yi terk etmelerinin taahhüt edilmesi¹⁰⁹. Dolayısıyla toplanacak Viyana Konferansı'nın en önemli müzakere konusunu Karadeniz ve boğazların statüsünün tespit edilmesi maddesi oluşturacaktı.

İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya temsilcileri 9 Nisan 1854 tarihinde Viyana'da toplanan konferansta imzaladıkları protokol ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasının sulhün esas şartı olduğuna dair “dört nokta”yı ilan ettiler¹¹⁰.

İngiltere ile Fransa ise Karadeniz'deki Rus gücünün tamamen yok edilmesini ve harp gemilerinin boğazlardan geçişinin tamamen yasaklanmasını istiyorlardı. Rusya ise Osmanlı toprak bütünlüğünün garanti altına alınmasına karşı çıktığı gibi, boğazların tüm devletlerin harp gemilerine açık hale getirilmesini, hatta Fransa ve İngiltere'nin Karadeniz kıyılarında birer donanma üssü kurmalarını dahi teklif etti. Fakat, her iki devlette Osmanlı Devleti'nin boğazlar üzerindeki haklarını inkar etmek anlamına gelen ve bağımsızlığını tehlikeye düşürecek böyle bir girişimi reddettiler. Fransa'nın Karadeniz'in tarafsız hale ve sadece ticaret gemilerine açık hale getirilmesi teklifi de Rusya tarafından reddedildi. Buna karşılık Rusya yeni bir teklif yaptı. Buna göre, boğazlar tüm devletlerin harp gemilerine açık olacak, ancak İstanbul'un güvenliği için sulh zamanında harp gemilerinin geçişi Padişah'ın iznine bağlı olacak ve harp zamanında ise tüm devletlere kapalı olacaktı. Ruslar bu teklif ile boğazların güvenliğini milletlerarası garantiden çıkarıp sadece Osmanlı Devleti'nin güvencesi altına sokulmasını istiyordu. Böylece yeni bir Hünkar İskelesi Antlaşması'nın imzası için fırsat kollayacaktı. Bu teklifi de Osmanlı hükümeti kabul etmedi. Karşılıklı tekliflerin alınıp verilmesi nedeniyle devam eden birinci Viyana Konferansı'nda kesin bir sonuç elde edilemedi¹¹¹. Birinci Viyana Konferansı 23 Mayıs 1854 tarihinde herhangi bir antlaşma sağlanmadan son buldu. Fakat Fransa, İngiltere ve Avusturya arasında devam eden müzakerelerde sulhün daha önce konferans sırasında ilan edilen “dört noktanın” esas alınarak akdedilmesine karar verildi (23 Temmuz 1854). Bunun neticesi olarak da Kırım'a asker çıkarmadan önce son bir çare olarak 8 Ağustos 1854 tarihinde “dört nokta” Rusya'ya teklif edildi. Fakat Rusya, bu teklifi 26

¹⁰⁹ BOA. HR. SYS. 905, *göm. 1, lef: 101*, (15 Ca 1270 / 13 Şubat 1854); BOA. İ. HR. no: 5293; Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.35-36.

¹¹⁰ BOA. İ. HR. no. 5409, *lef: 52; The Times, no: 21732*, (4 May 1854), s.9.

¹¹¹ İrtem, *a.g.e.*, s.46-48.

Ağustos'ta reddetti. Sulhün esası olmak üzere Rusya'ya teklif edilen Dört Nokta'nın en önemli iki maddesi şunlardı¹¹²:

1-1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi üzerinde yapılacak değişikliklerle Karadeniz tarafsız hale getirilecek, yani Karadeniz ve boğazlar tamamen harp gemilerine kapatılacaktı.

2-Tuna nehrinde seyr-i sefain serbestisi ve bu nehrin Rusya hakimiyetinden ayrılacak yerlerinde uluslar arası bir idarenin kurulması sağlanacaktı.

Rusya'nın "dört nokta"yı kesin bir dille reddetmesi üzerine müzakereler bir süre kesildi. Kırım adasında devam eden savaşlarda ağır yenilgiler alan Rusya 28 Kasım 1854 tarihinde prensipte dört noktayı kabul ettiğini bildirdi. Fakat, İngiliz ve Fransız ittifakına Avusturya da 2 Aralık 1854 tarihinde katılmıştı. Müttefik devletler Rusya'nın teklifi kabul ettiğine dair haberi dikkate almayarak barış masasında kesin bir netice almak için Rusya'ya ağır bir darbe indirmek gereğini ifade ettiler¹¹³.

Avusturya, müttefik devletlerle ittifak antlaşması yapmış olmasına rağmen Viyana'da ikincisi 15 Mart 1855'de başlayıp 4 Haziran 1855'de sona eren bir konferans daha düzenledi¹¹⁴. Rusya, konferans öncesi yaptığı açıklamada dört noktanın "Karadeniz'in kapalı hale getirilerek tarafsızlaştırılması ve Rus donanmasının sınırlandırılması"na dair olan madde hariç diğer maddeleri kabul edeceğini bildirmişti. Dolayısıyla konferans önekilere göre daha olumlu bir havada başladı¹¹⁵. Toplantı öncesi 1 Şubat 1855 tarihinde akdedilen protokola göre "dört noktanın" sulhün esas temelini oluşturması hususunda görüş birliğine varıldı¹¹⁶. Konferansa Osmanlı Devleti adına ilk başta Viyana Büyükelçisi Arif Bey daha sonra ise Hariciye Nazırı Âli Paşa katıldı¹¹⁷. Arif Bey, kendisine gönderilen talimat gereğince toplantılara sadece müşahid sıfatıyla

¹¹² Dört nokta ve Birinci Viyana Konferansı'na dair bkz. *BOA. HSD. AFT. dos. 9, göm. 31, lef: 3*; *BOA. İ. HR. no. 5409, lef: 52*; *The Times, no: 21732*, (4 May 1854), s.9; A. Lütfi Efendi, *a.g.e.*, s.227-229; Danişmend, *a.g.e.*, s.173; Türkgeldi, *Mesâil-i Mübimme...*, s.42-43; Rauf Ahmed-Ragıp Raif, *a.g.e.*, s.23; Henderson, "The Diplomatic...", s.33; Reddaway, *a.g.m.*, s.382; Jorga, *a.g.e.*, s.390; Poole, *a.g.e.*, s.185; Seignobos, *Tarih-i Siyasi*, s.187; Harold Temperley, "The Treaty of Paris of 1856 and its Execution", *The Journal of Modern History, Vol. 4, No: 3*, (Sep., 1932), s.390-391; Anderson, *Doğu Sorunu*, s.151; Baltalı, *a.g.m.*, s.24-25; Tükin, *a.g.e.*, s.254-255; Goryanof, *a.g.e.*, s.142; Andıç-Andıç, *a.g.e.*, s.45; Ramm, *a.g.m.*, s.479; Rich, *a.g.e.*, s.142; Miller, *a.g.e.*, s.233; Şirokorad, *a.g.e.*, s.400.

¹¹³ Reddaway, *a.g.m.*, s.383; Rich, *a.g.e.*, s.142-144.

¹¹⁴ *BOA. HSD. AFT. dos. 9, göm. 31, lef: 3*; Türkgeldi, *Mesâil-i Mübimme...*, s.43.

¹¹⁵ Rich, *a.g.e.*, s.149.

¹¹⁶ Engelhardt, *a.g.e.*, s.112.

¹¹⁷ *BOA. NMH.d., no: 12*, s.113; *BOA. İ. HR. no: 5729*, (28 R 1271/ 18 Ocak 1855); *TV. defa: 521*, (18 B 1271 / 6 Nisan 1855); *CH. nr. 733*, (6 B 1271 / 25 Mart 1855); Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir (1-12)*, (Yayınlayan: Cavid Baysun), TTK, Ankara 1991, s.39.

iştirak edecek herhangi bir görüş bildirmeyecekti¹¹⁸. Fakat Arif Bey'in dil bilmemesi İngiliz ve Fransız murahhasların tepkisini çekmişti. Bu nedenle dil bilen birinin gönderilmesini istediler. Bunun üzerine Âli Paşa, Viyana Konferansı'na murahhas tayin edildi (22 Mart 1855)¹¹⁹. Zaten bu sırada Karadeniz'in tarafsızlığı ve Rus donanmasının sınırlandırılması ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasına dair olan 3. madde üzerinde anlaşmazlık ortaya çıktığı için görüşmeler tıkanmıştı. Rusya bu madde ile hükümler hakkındaki haklarının zedelendiğini ileri sürüyordu¹²⁰. Rusya bu maddenin kendisi ile Osmanlı Devleti arasında müzakere edilmesini ileri sürerken İngiltere ve Fransa aralarında mevcut olan ittifak gereğince kendilerinin izni olmadan herhangi bir antlaşma yapılamayacağını ifade ettiler. İngiltere adına Lord John Russell, Karadeniz'in silahsızlandırılarak tarafsız bir deniz haline getirilmesini teklif etti. Gorçakof ise asla bunu kabul etmeyeceklerini söyledi. Dolayısıyla konferans bu maddenin çözümlenememesi nedeniyle kesintiye uğramıştı¹²¹.

Görüşmeler Âli Paşa'nın da katılımıyla 9 Nisan 1855 tarihinde yeniden başladı, ancak Rusya yine Karadeniz'in tarafsız hale getirilmesine dair olan talebi reddetti. Bunun üzerine belli şartlar dahilinde Rusya'nın Karadeniz'de donanma bulundurmasına dair 3 maddelik yeni bir teklif ortaya atıldı. Buna göre, Rusya'nın Karadeniz'deki gemilerinin belli bir sayı ile sınırlandırılması; Rusya'nın hali hazırda Karadeniz'de bulundurduğu gemi sayısını artırmaması veya Osmanlı Devleti'nin Rusya gemilerinin sayısınca Karadeniz'de harp gemisi bulundurması ve müttefik devletlerinde Rus harp gemilerinin yarısı kadar gemiyi Karadeniz'e sokma haklarının olması. Fakat Gorçakof, Rus gemilerinin sayısının sınırlandırılmasını kesin bir dille reddetti. Buna karşın müttefik devletler ise Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve boğazları tehdit eden böyle bir gücün mutlaka sınırlandırılması hususunda hemfikirler. İngiltere ve Fransa ise Rus harp gemilerinin sayısının 20 ile sınırlandırılmasını düşünmüşlerdi. Fakat, Drouyn de Lhuys, savaş meydanında iyice köşeye sıkışmış olan ve daha fazla fedakarlık yapacağını düşündüğü Rusya'ya 19 Nisan 1855'de yeni bir taslak

¹¹⁸ BOA. İ. HR. no: 5758; Akalın, Hamdi, (Sadeleştiren), "Tarihi ve Siyasi Vesikalar: Viyana Konferansları", *Hayat Tarih Mecmuası, Cilt: 1, Sayı: 5*, Mayıs 1977, s.82; Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.45, (Talimat için bkz. Zeyl: 1, no: XXIV, s.336-339).

¹¹⁹ BOA. HSD. AFT. dos. 9, göm. 31, lef: 2; BOA. İ. HR. no: 5820, (27 C 1271 / 17 Mart 1855); BOA. İ. HR. no: 5873, (2 Receb 1271 / 21 Mart 1855); BOA. A. AMD. dos. 54, ves. 26, (3 B 1271 / 22 Mart 1855); BOA. İ. HR. no: 5944, lef: 1, (31 Mart 1855); BOA. NMH.d., no: 12, s.113; BOA. A. DVN. NMH. dos. 7, göm. 15, (Evasit Receb 1271 / Nisan 1855); A. Lütü Efendi, *a.g.e.*, s.117, 225-226; Akalın, *a.g.m. Sayı: 5*, s.80-81; Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.54, (Âli Paşa'ya verilen talimat için bkz. Zeyl: 2, no: XXV, s.339-348).

¹²⁰ Rich, *a.g.e.*, s.150; Miller, *a.g.e.*, s.234.

¹²¹ Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.49-53; Cezmi Karasu, "Kırım Savaşı Sırasında Sonuçsuz Bir Barış Girişimi Olarak Viyana Konferansı (15 Mart-4 Haziran 1855)", *CBÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 1*, Manisa 1997, s.124; Seignobos, *Tarih-i Siyasi*, s.189.

sundu. Bu taslak sonraki barış görüşmelerinin de esasını oluşturdu. Buna göre, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü garanti altına alınacak ve Karadeniz'de her iki devlette 4 savaş gemisi, 4 firkateyn ve 4 silahsız askeri nakliyat gemisi bulunduracaktı. Ayrıca 13 Temmuz 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'yle Karadeniz'in ve boğazların kapalılığı ilkesi belli şartlarla devam ettirilecekti. Karadeniz'de üssü bulunmayan devletler en az 5 gün önce Padişah'tan ferman ile izin almak suretiyle sınırlı sayıda gemiyi boğazlardan Karadeniz'e geçirebileceklerdi. Elçiliklere ait hafif gemilerin haricinde yabancı devlet gemilerinin Haliç'te demirleyememesi, hatta Karadeniz'de üssü bulunmayan devletlerin gemi sayısının aynı zamanda boğazlardan her iki yöne geçişte İstanbul sularında dörtten fazla olmaması ve Osmanlı Devleti saldırıya uğradığı zaman boğazları istediği her devlete derhal açabilmesi gibi maddeler de taslağın diğer şartlarıydı. Konferansın 21 Nisan tarihli oturumunda Gorçakof, bu teklifi de reddetmiştir¹²².

Rus murahhası Gorçakof, reddettiği Fransız taslağına karşılık olarak hazırlanmış olduğu yeni bir taslağı 22 Nisan 1855'de delegelere sundu. Buna göre, Osmanlı Devleti hazırlayacağı bir nizamname ile boğazlardan savaş gemilerinin geçişini düzenleyerek hangi yerlerde ne kadar süre kalabileceklerini belirleyerek kendi güvenliğini temin edecektir. Bu maddeden barış zamanında bütün devletler eşit şekilde yararlanacaktır. Ancak savaş hali gibi olağanüstü durumlarda Padişah tarafından savaş gemilerinin geçişlerine sınırlama getirebilecektir. Fakat bu teklifte boğazların kapalılık veya açıklığının tam anlamıyla ifade edilmemiş olması dolayısıyla konferans temsilcileri tarafından kabul edilmemişti. Gorçakof, müzakerelerin kesilmesine meydan vermemek için 26 Nisan'da yeni bir teklif daha sundu. İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın kapalılığına dair eski Osmanlı kanunları ile 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin yürürlükte kalmasını ve Osmanlı Padişahı'nın gerekli gördüğü zamanlarda yabancı devletlerin donanmalarının geçişlerine müsaade etme hakkına sahip olması gibi maddeleri içeren bu teklifi de Rus donanmasının Karadeniz'deki varlığını aynen devam ettireceği ve hiçbir sınırlama getirmediği gerekçesi ile kabul edilmedi¹²³.

İngiliz temsilcisi Lord John Russell, Rus donanmasının varlığının Osmanlı Devleti'nin varlığı için sürekli bir tehdit oluşturacağından hem Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma altına almak hem de Rus donanmasının olduğu gibi bırakılmasının çelişkili bir durum olduğunu ifade etti. Aynı şekilde Kont Buol'de kapalı bir deniz olan Karadeniz'de ölçsüz bir oranda ve saldırı eğiliminde olan bir gücün varlığına dair tehlikeye dikkat çekti. Tüm antlaşma

¹²² Doruyn de Lyuhs tarafından sunulan taslak için bkz. Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, 61-63; BOA, *Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi Belgeleri (A. MKT. MHM.)*, dos. 69, ves. 102; Goryanof, *a.g.e.*, s.142-165; Baltalı, *a.g.m.*, s.26-27; Tükin, *a.g.e.*, s.259-260.

¹²³ Goryanof, *a.g.e.*, s.167-173.

girişimlerine rağmen Gorçakof ve Rusya taviz vermeye yanaşmayınca İngiltere murahhası John Russell memuriyetinden istifa ederek Viyana'yı terk etti¹²⁴. Âli Paşa, Viyana'dan gönderdiği yazıda Kont Buol ile görüşüğünü ve konferansta bir başarı elde edilememesinin altında yatan gerçek nedenin Karadeniz'in tarafsızlığı konusunda Rusya'ya yapılan tekliflerin kabul edilmemiş olmasını gösterdiğini ifade etmektedir¹²⁵.

Rusya'nın taviz vermez tutumu karşısında Lord John Russell ve Drouyn de Lhuys Viyana Konferansları'nı terk etmişlerdir. Ancak, Kont Buol murahhasların Viyana'yı terk etmiş olmalarına rağmen son bir çare olarak yeni bir taslak hazırladı. Bu taslak, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün garanti altına alınmasını; Sultan'ın bir tehlike anında yardım istemesini ve müttefik donanmalarını yardıma çağırmanın dışında boğazların daimi surette harp gemilerine kapalı tutulmasını; Avusturya, İngiltere ve Fransa devletlerine Karadeniz'de ikişer fırkateyn bulundurma hakkının verilmesini; Osmanlı ve Rusya devletlerinin Karadeniz'de bulunduracakları harp gemilerinin sayısının tespiti hususunda ayrı bir antlaşma yapmalarını ve Rus harp gemilerinin sayısının tasarının hazırlandığı sırada Karadeniz'de mevcut bulunandan fazla olmaması gibi şartları içeriyordu. Kont Buol, bu tasarımı görüşmek üzere son bir teşebbüs olarak Viyana'da bulunan temsilcileri 4 Haziran 1855'de toplamayı başardı. Fakat hem Rusya hem de İngiliz ve Fransız elçiler yeni bir tasarımı görüşmeye yetkilerinin olmadığını söyleyerek konferansın dağılmasını istediler. Zaten Rusya, yeni tasarımı kabul etmeyeceğini bildirmişti¹²⁶. Osmanlı toprak bütünlüğü, her iki devletin donanma güçleri arasında denge kurulması, boğazların kapalılığı ve Osmanlı Devleti'nin tehlike anında boğazları açma hakkına sahip olması gibi esaslar üzerinde kesin karara varılarak konferansın dağılması kararlaştırıldı¹²⁷. Ancak Kont Buol, son bir çaba sarf ederek müzakerelerin devamını istemiş ise de İngiltere ve Fransa elçileri yeni bir teklifin kabulüne dair memuriyet ve ruhsatlarının olmadığını bu sebeple görüşmeleri kapatmaya memur olduklarını bildirdiler. Rusya'da müzakerelerin kesilmesinin suçunu İngiltere ve Fransa'ya yükleyerek görüşmelere son verdiğini açıkladı¹²⁸. Zaten 4 Haziran'da Gorçakof, Rusya'nın Karadeniz filosuna herhangi bir sınırlandırma getirilmesini kabul etmeyi reddetmişti. Konferansın dağılmasının

¹²⁴ BOA. İ. HR. no: 5995/1, lef: 2; Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.67-68; Ayrıca bu konudaki değerlendirmeler için bkz. Karasu, "Kırım Savaşı Sırasında Sonuçsuz Bir Barış Girişimi...", s.124-126.

¹²⁵ BOA. İ. HR. no: 5995/1, lef: 2, (20 Şaban 1271 / 8 Mayıs 1855).

¹²⁶ Tuğın, *a.g.e.*, s.273-276; Goryanof, *a.g.e.*, s.176-182.

¹²⁷ Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.74; Karasu, "Kırım Savaşı Sırasında Sonuçsuz Bir Barış Girişimi...", s.127; Rauf Ahmed-Ragıp Raif, *a.g.e.*, s.24-25; Konferansın dağılma tarihi için bkz. CH. nr. 745, (7 L 1271 / 23 Haziran 1855).

¹²⁸ BOA. A. AMD. dos. 54, ves. 65.

en önemli nedenini bu beyanat oluşturmuştur¹²⁹. Neticede II. Viyana Konferansı'nda da Karadeniz ve boğazların statüsü konusunda kesin bir antlaşmaya varılmamıştır.

c-Kırım Savaşı'nın Sonu ve 1856 Paris Antlaşması'nda Karadeniz ve Boğazların Statüsü

II. Viyana Konferansı'nın "Karadeniz'in tarafsızlığı, Rus donanmasının sınırlandırılması ve boğazların kapalı hale getirilmesi" gibi maddeler üzerinde anlaşma sağlanamaması nedeniyle 4 Haziran 1855'de dağılması üzerine İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti devam eden Sivastopol kuşatmasına hız verdiler. Rusya'nın savaş meydanında ağır bir yenilgi almadan kendi isteklerini kabul etmeyeceği görüşünde birleşen müttefiklerin saldırıları neticesinde Rusya, Eylül 1855'de Sivastopol şehrini terk etmek zorunda kaldı. Bu gelişme üzerine Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Buol harekete geçerek hazırlanacak yeni bir ultimatomun Çar'a sunulmasını ve barışa zorlanmasını istedi¹³⁰. Bunun üzerine Kont Buol ve Fransız Bourqueney, Viyana'da hazırlanmış ilk notanın Rusya'ya teklif edilmesi konusunda uzlaştılar. 14 Kasım 1855 tarihinde bu kararın İngiltere, Fransa ve Avusturya hükümetlerince onaylandıktan sonra Çar'a teklif edilmesi benimsendi. Çar'a sunulmak üzere hazırlanan barış taslağı, "Karadeniz'in tarafsız hale getirilmesini, donanmaların sınırlandırılmasını ve boğazların kapalı hale getirilmesi" esaslarını içeriyordu. Kısacası daha önceden hazırlanan ve yapılacak barış anlaşmasının esası olmasına karar verilen "dört nokta"ya dayanan bu taslağın teklif edilmesi İngiltere ve Fransa hükümetleri tarafından 5 Aralık'ta, Avusturya hükümeti tarafından ise 16 Aralık'ta onaylandı. Hazırlanmış olan barış taslağını içeren bir ultimatom 16 Aralık 1855'de Çar'a sunulmak üzere Avusturya'nın St. Petersburg elçisi Kont Esterhazy ile gönderildi. Çar'a sunulan ultimatomun Karadeniz ve boğazlara ilişkin maddeleri şöyleydi¹³¹:

-Tuna Nehri'nde gelip geçme Avrupa devletlerinin kontrolünde olacaktı. Nehirdeki işleyişi düzenlemek için Avrupa devletleri tarafından memur tayin edilecek, ayrıca her devlet bir veya iki küçük gemi bulundurabilecekti (madde 2).

¹²⁹ Anderson, *Doğu Sorunu*, s.154.

¹³⁰ Bkz. W. E. Mosse, *The Rise and Fall of the Crimean System 1855-71 (The Story of a Peace Settlement)*, Macmillan&Co. Ltd., London 1963, s.18.

¹³¹ Bkz. B.O.A. İ. HR. no: 5554 /14, lef: 1, 3 ve 4; Viyana'da tanzim olunarak Rusya'ya tebliğ edilen protokol için bkz. Türkgeldi, *Mesâil-i Mübimme...*, s.86, 89, 91-92, (Zeyl: 1, no: XXIX, s.370-372 ve Zeyl: 1'e ek, no: XXIX A, s.373-375); Cevdet Paşa, *Tezâkir (1-12)*, s.65-66; Seignobos, *Tarih-i Siyasi*, s.189; Temperley, "The Treaty of Paris...", s.390-392; Driault, *a.g.e.*, s.285; Rich, *a.g.e.*, s.169-176; Mosse, *a.g.e.*, s.18-25; Hazırlanan barış taslağının Kont Esterhazy tarafından 28 Aralık'ta Rusya hükümetine sunulduğu ve diğer yorumlar için bkz. Anderson, *Doğu Sorunu*, s.156.

-Karadeniz, tüm devletlerin ticaret gemilerine açık ancak, harp gemilerine kapalı olacaktır. Karadeniz kıyılarında her iki devletde hiçbir tersane inşa etmeyecekti. Ayrıca her iki devlet Karadeniz’de sayısı (2 veya 3) ve büyüklüğü belirlenmiş olanın dışında gemi bulundurmuyacaktı. Bu şartlarla kabul ve imza olunan antlaşma imzacı devletlerin rızası olmadan Osmanlı ve Rusya Devleti tarafından kesinlikle fesh edilemeyecek, düzenleme yapılamayacaktı. Boğazlar ise tüm devletlerin harp gemilerine kapalı olacaktı (madde 3).

Çar, barış taslağının kendisine tebliğ edilmesinden sonra devlet adamları ile gerekli müzakereleri yaparak 16 Ocak 1856 tarihinde verdiği cevapta prensipte ileri sürülen maddeleri kabul ettiğini ve barış müzakerelerine başlanabileceğini bildirdi. Bunun üzerine İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve Osmanlı Devleti’nin murahhasları Viyana’da bir araya gelerek 1 Şubat 1856 tarihinde müzakerelerin başlamasına dair protokolü imzaladılar¹³².

Barış antlaşmasının imzalanması için Paris’te bir araya gelen murahhaslar 25 Şubat 1856 tarihinde görüşmelere başladılar. Konferansın üçüncü oturumunda gündeme gelen konu ise Karadeniz sahillerinin doğusunda ve Rusya elinde olan arazilerin durumuna ilişkindi. Müttefik devletler, sahilde bulunan bütün kalelerin yıkılmasını teklif ettiler. Rusya murahhasları ise bunların tersane kabilinden olmayıp gayet küçük ve zayıf yerler olduğunu, hiçbir zaman bir saldırıya üs olamayacaklarını ifade ticaret için gerekli yerler olduğundan bahisle bu teklife razı olmadılar. Kalelerin yıkılması konusunda ısrar edilmesi durumunda Varna kalesinin de yıkılmasının gündeme geleceğinden murahhaslar bu konuda ısrar etmenin bir fayda sağlamayacağına karar verdiler. Bu nedenle Osmanlı Devleti’nin murahhasları da ısrarcı olmadılar. Bu sırada Kars kalesinin Osmanlı Devleti’ne iadesi maddesi gündeme gelmiş ve Rusya murahhasları bu konuda bir zorluk çıkarmaz iken aynı kolaylığın Besarabya hududu ve Tuna’ya dair maddelerde kendilerine gösterilmesini istemişlerdi. Amaçları, Rusya’nın tamamen Tuna kıyılarından atılmasının önüne geçmekti¹³³. Karadeniz’e ilişkin diğer müzakere konusu ise Karadeniz’in tarafsız hale konulması ve harp gemilerinden arındırılması maddesidir. Müttefik devletler, sahillerin güvenliği için sayısı ve büyüklüğü belirlenmiş hafif harp gemilerinden başka harp gemilerinin Karadeniz’e girmesinin yasaklanmasını ve Karadeniz’in tarafsız hale getirilmesini teklif ettiler. Bu madde Kont Walewski ve Lord Clarendon arasında yapılan müzakerelerden sonra belirlenmişti. Ancak, Rusya murahhasları belirlenen sayıda hafif harp gemisinin Karadeniz’de bulunmasını kabul

¹³² Danişmend, *a.g.e.*, s.174-175; Goryanof, *a.g.e.*, s.183-191; Rauf Ahmed-Ragib Raif, *a.g.e.*, s.25; Reddaway, *a.g.m.*, s.385; Mosse, *a.g.e.*, s.18-25; Miller, *a.g.e.*, s.235; Seaton, *a.g.e.*, s.221-222; Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme...*, s.90-91; Temperley, “The Treaty of Paris...”, s.393; Anderson, *Doğu Sorunu*, s.157; *CH, nr. 773*, (13 Ca 1272 / 21 Ocak 1856).

¹³³ *BOA. İ. HR. no: 6592/4, lef: 5*, (Gurre B 1272 / 8 Mart 1856).

edemeyeceklerini bildirerek Petersburg'dan izin almalarını gerektiğini bildirdiler¹³⁴. Çünkü, Ruslar Karadeniz'de 26 adet harp gemisi bulundurmak hakkını elde etmek istiyorlardı¹³⁵.

Âli Paşa tarafından gönderilen 18 Mart 1856 tarihli bir yazıda sulh konferansındaki müzakerelere ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilmişti. Tuna Nehri üzerinde yapılacak seyr-i sefayını denetlemek üzere antlaşmayı imzalamış devletlerin tamamının katılacağı geçici bir komisyon kurulması ve sonra yalnız nehre kıyısı bulunan devletlerin memurlarından mürekkep devamlı bir meclis kurulması Avusturya Devleti adına Kont Buol tarafından teklif edilmişti. Bu madde Osmanlı Devleti'nin hukukuna aykırı olmadığı için kabul edilmiştir. Ayrıca, Karadeniz'e ilişkin olarak 13 Temmuz 1841 tarihli Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin aynen korunarak Karadeniz'in kapalılığının garanti edilmesi kabul edilirken, Tuna ağzında hafif harp gemilerinin bulundurulması ve yine küçük gemilerin boğazlardan izinle geçmeleri şeklinde küçük bir düzenleme yapılmasına karar verildi. Ancak, Âli Paşa tarafından ileri sürülen şekliyle boğazlardan Osmanlı Devleti'nin, müttefiki bir devletin donanmasının geçmesine izin vermekte kendilerinin serbest olması şeklindeki ifade Rusya'nın şiddetli itirazına neden olmuştu. Rusya adına konuşan Baron Brunnow, bundan böyle Rusya'nın Karadeniz'de donanması olmayacağından bu ifadenin daima kendileri aleyhinde başka devletlere ait donanmaların boğazdan içeri girmesi anlamına geldiğini bunu kabul edemeyeceklerini söylemiştir. Bu fikri aslında İngiltere ve Fransa devletleri de desteklemiştir¹³⁶.

Savaş sonunda imzalanan 30 Mart 1856 tarihli Paris Antlaşması ile boğazların kapalılığı ilkesi bir kez daha vurgulandı¹³⁷. Buna göre,

Madde 10: Akdeniz ve Karadeniz boğazları tüm yabancı devletlerin harp gemilerine eski antlaşmalar gereğince (13 Temmuz 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi) tamamen kapalı kalacaktır. Yani, "Osmanlı İmparatorluğu'nun esasat-ı kadimesindedir."

Madde 11: Karadeniz tarafsız olarak tüm devletlerin ticaret gemilerine açıktır. Ancak, Karadeniz'in tüm sahilleri ile limanları Osmanlı ve Rusya

¹³⁴ BOA. İ. HR. no: 6590, lef: 3, (5 Mart 1856).

¹³⁵ BOA. İ. HR. no: 6592/8, lef: 1, (8 B 1272 / 15 Mart 1856)

¹³⁶ BOA. İ. HR. no: 6652/2, (18 B 1272 / 25 Mart 1856).

¹³⁷ BOA. A. DVN. NMH. dos. 8, göm. 9; BOA. A. DVN. NMH. dos. 8, göm. 10; BOA. A. DVN. NMH. dos. 8, göm. 11; BOA. A. DVN. NMH. dos. 12, göm. 157; BOA. Name-i Hümayun Defteri (NMH.d), no: 12, s.140-145; BOA. İ. HR. no: 6652, lef: 1; TV. def'a: 541; Mubarrerat-ı Nadire, Cilt: 10-11, İstanbul 1290, s.460-486 ve devamı Cilt: 11-12, s.487-491; Muâbedât Mecmuası, Cilt: IV, s.242-258; Osmanlı Belgelerinde Kırm Savaşı, s.66-79; Erim, a.g.e., s.341-353; Collas, a.g.e., s.359-370; Temperley, "The Treaty of Paris...", s.387-414; Şirokorad, a.g.e., s.402.

Devleti'nin olduğu gibi (belirlenecek şartlar dışında) diğer tüm devletlerin de harp gemilerine kapalıdır.

Madde 12: Karadeniz'de yapılacak ticari faaliyetlerde tüccarlar sıhhiye, gümrük ve polis nizamının dışında başka şeylere tabi olmayacaklardır. Ticaretle meşgul olan bütün milletlere mensup olan tüccarların haklarını korumak amacıyla Osmanlı ve Rusya devletleri sahillerinde ve limanlarında konsolosluklar kurulmasını kabul edecektir.

Madde 13: Karadeniz'in tarafsızlığı kabul edildiğinden Rusya ve Osmanlı Devleti, Karadeniz sahillerinden hiçbir harp tersanesi yapmayacağı gibi mevcut olanları da yıkacaklardır.

Madde 14: Rusya ve Osmanlı Devleti sahillerinin güvenliğini temin etmek üzere kuvvetini ve sayısını kendi aralarında tespit ettikleri miktarda hafif gemi bulundurabileceklerdir.

Madde 15-19: Tuna Nehri'nin ortak kullanımı için kısıtı olan devletler tarafından daimi bir komisyon kurulacaktır. Bu komisyon Tuna Nehri'ndeki seyr-i sefayını düzenleyecektir. Antlaşmayı imzalayan devletlerden her biri icraatın kontrolü için de Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yerlerde ikişer adet ufak gemi bulundurabileceklerdir.

1856 Paris Antlaşması'nın en önemli maddesi Karadeniz'de hiçbir devletin donanmasının olmaması ilkesinin benimsenmiş olmasıdır. Yani, 13 Temmuz 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile kabul edilen statükoya geri dönmüş, boğazlar barış zamanında tüm devletlerin harp gemilerine kapalı hale getirilmiştir. Hem Rusya hem de Osmanlı Devleti Karadeniz kıyılarında tersane inşa etmeyeceklerdi. Tuna Nehri'nde ticaret serbestisi sağlanacaktı.

Barış antlaşmasının imzasından sonra İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya, Prusya, Sardunya ve Osmanlı Devleti arasında 30 Mart 1856 tarihinde imzalanan 4 maddelik ek bir antlaşma gereğince boğazların kapalılığı ilkesi bir kez daha garanti altına alındı. Buna göre, sulh zamanında Osmanlı Devleti hiçbir harp gemisinin boğazlardan geçişine izin vermeyecekti. Sadece sefaretlerin hizmetinde bulunacak ve eskiden beri olduğu gibi sayıları belli hafif harp gemileri Padişahın izni ile boğazları geçebilecekler¹³⁸.

Yine, 1856 Paris Antlaşması'nın Karadeniz'in tarafsızlığına ve boğazların kapalılığına dair olan maddeleri gereğince Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 30 Mart 1856 tarihinde hafif harp gemilerine dair ek bir antlaşma daha yapıldı. 3 maddelik antlaşmaya göre, her iki devlette belirlenen adet ve kuvvetteki harp gemileri dışında Karadeniz'de gemi bulundurmamayı taahhüt etmiştir. Buna göre, her iki devlette su kesimi uzunluğu 50 metre, en yüksek tonajı 800 ton

¹³⁸ BOA. NMH.d., no: 12, 145-147; TV, def'a: 541; Muâbedât Mecmuası, Cilt: IV, s.258-264.

olan en çok 6 buharlı gemi ile yine her birinin tonajı 200 tonu aşmayan 4 hafif buharlı ve yelkenli gemi dışında hiçbir gemi istihdam etmeyecektir¹³⁹.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kırım Savaşı'nın sonunda yapılan bu antlaşmalarla Karadeniz ve boğazlar eskiden olduğu gibi tüm devletlere kapalı hale getirilmiştir. Ayrıca, 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması ile boğazları Rusya'ya açmak zorunda kalan ve 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile tekrar boğazların kapalılığı ilkesini teyit ettiren Osmanlı Devleti, bir kez daha bu ilkeyi Avrupa'nın önde gelen devletlerine kabul ettirmiştir. Rusya ise, sıcak denizlere inme politikasını bir süre daha ertelemek zorunda kalmıştır. Yine Karadeniz'de harp gemisi ve tersane bulundurmasının yasaklanması Rusya açısından güney tarafının tamamen savunmasız kalması demektir. İngiltere ise Rusya gibi güçlü bir rakibini boğazların içine harp gemisi ve tersanesi olmaksızın hapsederek kendisi için son derece büyük öneme sahip Hindistan ticaret yolunun güvenliğini temin ederken; Fransa ise aynı şekilde Doğu Akdeniz'deki ticari çıkarlarını güvence altına almıştır. Buna karşın Fransa, Rusya ile birlikte hareket ederek İngiltere'nin Hindistan üzerindeki hakimiyetine son verme girişimlerinde başarısız olmuştur.

¹³⁹ BOA. NMH.d., no: 12, 145-147; TV, def'a: 541; Şirokorad, a.g.e., s.402.

Kaynakça**A-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):**

Ali Fuat Türkgeldi'den Satın Alınan Evrak (BOA. HSD. AFT): dos. 1, göm. 51; dos. 2, göm. 48; dos. 6, göm. 32; dos. 9, göm. 31, lef. 3a; dos. 9, göm. 31, lef. 2; dos. 9, göm. 31, lef. 3; dos. 9, göm. 32.

İrade. Hariciye (BOA. İ. HR): no: 5758; 5284; 5409, lef: 52; 5151, lef: 2; 5182, lef: 26; 5263; 5264; 5293; 5328, lef: 6 ve 14; 5348, lef: 19; 5554 /14, lef: 1, 3 ve 4; 5729; 5820; 5873; 5944, lef: 1; 5995/1, lef: 2; 6590, lef: 3; 6592/4, lef: 5; 6592/8, lef: 1; 6652, lef: 1; 6652/2.

İrade. Dabiliye (BOA. İ. DH): no: 17189; 17925; 18131.

Sadaret Amedi Kalemî Belgeleri (BOA. A. AMD): dos. 43, göm. 61; dos. 43, ves. 46; dos. 46, ves. 100; dos. 46, ves. 74; dos. 46, ves. 95; dos. 50, ves. 43; dos. 50, ves. 85; dos. 54, ves. 26; dos. 54, ves. 65; dos. 50, ves. 89.

Sadaret Divan-ı Hümayun Name-i Hümayun Kalemî Belgeleri (BOA. A. DVN. NMH): dos. 12, göm. 157; dos. 6, göm. 22; dos. 8, göm. 10; dos. 8, göm. 11; dos. 8, göm. 9; dos. 7, göm. 15.

Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Kalemî Belgeleri (BOA. A. MKT. MHM): dos. 69, ves. 102.

Sadaret Divan-ı Hümayun Düvel-i Ecnebiye Kısmı Belgeleri (BOA. A. DVN. DVE): dos. 15, ves. 34.

Sadaret Teşrifat Kalemî (BOA. TŞF): dos. 16, ves. 62.

Hariciye Nezâreti Mektubi Kalemî Belgeleri (BOA. HR. MKT): dos. 61, göm. 35, lef: 2.

Hariciye Nezâreti Siyasi Kısmı Belgeleri, BOA. HR. SYS. 903; göm. 2, lef: 30; göm. 2, lef: 37; göm. 2, lef: 58; göm. 2, lef: 62; göm. 2, lef: 71; göm. 2, lef: 75; göm. 2, lef: 78; *BOA. HR. SYS. 905,* göm. 1, lef: 101; göm. 1, lef: 17; göm. 1, lef: 58; göm. 1, lef: 90; *BOA. HR. SYS. 1188,* göm. 10; göm. 11; göm. 13, lef: 103; göm. 13, lef: 45; göm. 9; *BOA. HR. SYS. 1189,* göm. 2; göm. 4; göm. 5; göm. 52; göm. 53; göm. 59.

Ayniyat Defteri (BOA. AYN.d.), no: 618.

Name-i Hümayun Defteri (BOA. NMH.d.), no: 12, 13.

B-Gazeteler:

Ceride-i Havadis (CH), nr. 626, 628, 629, 631, 634, 637, 638, 643, 646, 648, 649, 652, 653, 654, 655, 660, 678, 679, 697, 733, 745, 773.

Takvim-i Vekayi (TV), def'a: 486, 488, 491, 492, 493, 494, 495, 497, 506, 521, 523, 541.

The Times, no: 21588, 21624, 21652, 21656, 21681, 21684, 21732, 21750.

C-Yazmalar

Kırım Harbi Hakkında Ruşnâme (2 Safer 270-5 Şaban 71), (TTK. Y. 119).

Karakoç Sarkis, Külliyât-ı Kavânin, no: 3129.

D-Yayınlanmış Eserler

Muâbedât Mecmuası, Cilt: III, IV, TTK, Ankara 2008.

Muharrerat-ı Nadire, Cilt: 1, 3, 6-7, 8-9, İstanbul 1289; Cilt: 10, 11, 12, İstanbul 1290.

Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın no: 84, Ankara 2006.

E-Araştırma ve İncelemeler

“Boğazlar Meselesi”, *Risâle-i Menkûte-i Bahriye, Cilt: 4, No: 3, (İngilizceden tercüme eden: İsmail Rahmi), (Kanun-ı Sani 1334), s.97-116.*

Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi, (Hazırlayan: Musa Duman), İstanbul 2005.*

Abisel, M. Arslan, *Boğazlar Meselesi, Ankara 1945.*

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet, Cilt: 1, (defa salis), Dersaadet 1858.*

Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir (1-12), (Yayınlayan: Cavid Baysun), TTK, Ankara 1991.*

Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, Cilt: IX, (yay. M. Münir Aktepe), İstanbul 1984.*

Akalın, Hamdi, (Sadeleştiren), “Tarihi ve Siyasi Vesikalar: Viyana Konferansları”, *Hayat Tarih Mecmuası, Cilt:1, Sayı: 5, Mayıs 1977, s.78-82.*

Ali Haydar Emir, “Kırım Harbi’nin Safahat-ı Bahriyesine Müteallik Vesaik-i Resmîye”, *Risâle-i Menkûte-i Bahriye, Cilt: 3, no: 2, (Kanun-ı Evvel 1332), s.49-62.*

_____ “Kırım Harbi’nin Bahri Safhalarına Müteallik Resmi Vesikalar”, *Risâle-i Menkûte-i Bahriye, Cilt: 4, no: 11, (Eylül 1334), s.481-502.*

Altundağ, Şinasi, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi (1831-1841) I. Kısım, TTK, Ankara 1988.*

Anafarta, Nigâr, “I. Petro’nun Vasiyetnamesi”, *Hayat Tarih Mecmuası, Yıl: 4, Cilt: 2, Sayı:11, (1 Aralık 1968), s.66-68.*

Anderson, Matthew Smith, *Doğu Sorunu (1774-1923), (Çev. İdil Eser), YKY, İstanbul 2001.*

Andıç, Fuat-Andıç, Süphan, *Kırım Savaşı- Âli Paşa ve Paris Antlaşması, İstanbul 2002.*

Badem, Candan, *The Ottomans and The Crimean War (1853-1856), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2007.*

Bağış, Ali İhsan, “Rusların Karadeniz’de Yayılması Karşısında İngiltere’nin Ticari Endişeleri”, *Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920) Birinci Uluslar arası Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri (11-17 Temmuz 1977), (Ed. Osman Okyar-Halil İnalçık), Ankara 1980, s.211-214*

Baker, R. L., “Palmerston on the Treaty of Unkiar Skelessi”, *The English Historical Review, Vol. 43, No: 169, (Jan. 1928), s.83-89.*

Baltalı, Kemal, “Kırım Harbinde Karadenizin Tarafsızlaştırılması Meselesi”, *Yüksek Ticaretliler, Cilt: 3, Sayı: 2, Ankara 1960, s.24-32.*

Besbelli, Saim, *1853-1856 Osmanlı-Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı, Ankara 1977.*

- Beydilli, Kemal, “Küçük Kaynarca’dan Yıkılışa”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, Cilt: 1*, IRCICA, İstanbul 1999, s.64-135.
- Bodger, Alan, “Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler*, (Editör: Marian Kent), (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul 1999, s.88-128.
- Bolsover, G. H., “1815-1914 Arasında Rus Dış Politikasına Bir Bakış”, (Çev. Yuluğ Tekin Kurat), *Bellekten XXX/118*, Ankara 1966, s.265-290.
- Bolsover, G. H., “Birinci Nikola ve Türkiye’nin Paylaşılması Meselesi”, (Çev. Yuluğ Tekin Kurat), *DTCF Dergisi, Cilt: XXIII, sayı: 3-4*, Ankara [Temmuz-Aralık] 1965, s.207-237.
- Collas, Bernard Camile, *1864’te Türkiye (Tanzimat Sonrası Düzenlemeler ve Kapitülasyonların Tam Metni)*, (Çev. Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2005.
- Çavlı, Emin Âli, *Kırım Harbi*, İstanbul 1957.
- Danışmend, İsmail Hami, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Cilt: 4*, TTK, Ankara 1955.
- Driault, Edouard dé, *Şark Mes’alesi (Bidâyet-i Zubûrundan Zamânımızca Kadar)*, (Çev. Nafiz), (Yayına hazırlayan: Emine Erdoğan), Ankara 2003.
- Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat: Devlet-i Osmaniye’nin Tarih-i Islabatı (1826- 1882)*, (Mütercim: Ali Reşad), İstanbul 1328.
- Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukukî ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt: I*, TTK, Ankara 1953.
- Fevzi, *1853-1856 Türk-Rus Harbi ve Kırım Seferi*, Devlet Matbaası, İstanbul 1927.
- Fidan, Murat, “1797-1800 Tarihlerinde Osmanlı-Rusya Arasında Karadeniz Üzerinden Gerçekleşen İhracat ve İthalat (87/5 Numaralı Rusya Ahkam Defterine Göre)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı: 45*, Ankara 2009, s.63-84.
- Gooch, Brison D., “A Century of Historiography on the Origins of the Crimean War”, *The American Historical Review, Vol. 62, No: 1*, (Oct. 1956), s.33- 58.
- Goryanof, Sergey, *Devlet-i Osmaniye-Rusya Siyaseti*, (Çev. Macar İskender-Ali Reşad), Kanaat Matbaası, Dersaadet 1331.
- Han, Münevver, “Eastern Question and Turkey”, *VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 20-26 Ekim 1961)*, *Bildiriler*, TTK, Ankara 1967, s.545-553.
- Hayreddin, *1270 Kırım Muharebesinin Tarih-i Siyasiyesi*, (Yayınlayan: Ahmed İhsan ve şürekası), İstanbul 1326.
- Hearnshaw, F. J. C., “The European Revolution and After 1848-1854”, *The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919, Vol. II (1815- 1866)*, (Edited by: A. W. Ward, G. P. Gooch), Cambridge 1923, s.340-358.
- Henderson, Gavin B., “The Diplomatic Revolution of 1854”, *The American Historical Review, Vol. 43, No: 1*, (Oct. 1937), s.22-50.
- Hourie, Paul, *Türkiye Nasıl Paylaşıldı*, (Naşir: İbrahim Hilmi), Dersaadet 1329.
- Hüseyin Hüsni, *Sâika-i Zafer*, İstanbul 1292.

- İlgürel, Mücteba, "Rus Donanmasının Sinop Baskını", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1988, s.163-177.
- İrtem, Süleyman Kâni, *Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1936.
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774-1912)*, Cilt: 5, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005.
- Kamil Paşa, *Devlet-i Aliyye-i Osmanîye (Tesis-i Devlet-i Aliyyeden Cennetmekan Sultan Abdülmecid Hann Evabir-i Saltanatına Kadar Güzaran Eden Zamana Aiddir)*, Cild: 2, Matbaa-i Ahmed İhsan, Dersaadet 1327.
- Karasu, Cezmi, *Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı Diplomasisi (1853-1856)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1998.
- _____, "Kırım Savaşı Sırasında Sonuçsuz Bir Barış Girişimi Olarak Viyana Konferansı (15 Mart-4 Haziran 1855)", *CBÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: I, (Manisa 1997), s.116-130.
- Kocabaş, Süleyman, *Kuzey'den Gelen Tehdit Taribte Türk-Rus Mücadelesi*, İstanbul 1989.
- _____, "İstanbul ve Boğazlar Üzerine I. Napolyon-I. Aleksandr Pazarlığı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 49, (1991), s.35-39.
- Köse, Osman, *1774 Küçük Kaynarca Anlaşması*, TTK, Ankara 2006.
- Sinan Kunalp, "Bir Osmanlı Diplomatı Kostaki Musurus Paşa 1807-1891", *Belleten XXXIV/135*, Temmuz 1970 Ankara, s.421-435.
- Kurat, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Ankara 1970.
- _____, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara 1993.
- Kutluoğlu, Muhammed Hanefi, "1833 Kütahya Antlaşmasının Yeni Bir Değerlendirmesi", *Osmanlı Araştırmaları*, XVII, İstanbul 1997, s.265-287.
- Lauvrense, Oliphant, "Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın Mâverâ-yı Kafkas Seferi ve Kars Niçin Sükût Etti?", (Çev. Ali Rıza Seyfi) *Donanma Mecmuası*, Sene: 2, No: 19, (Eylül 1327), s.1741-1749.
- Mehmed Selahaddin, *Bir Türk Diplomatının Evrak-ı Siyasiyesi*, (Naşir: Kitabcı Aragil), İstanbul 1306.
- Miller, William, *The Ottoman Empire and its Successors 1801-1927*, Frank Cass&Co.Ltd, London 1966.
- Mohr, Paul, *Münakale Politikası Bakımından İstanbul ve Boğazlar Meselesi*, (Çev. Muzaffer Atik), İstanbul 1948.
- Morel, Eugéne, *Türkiye ve Reformları*, (Çeviren: S. Belli), Ütopya, (2. baskı), Ankara 2000.
- Mosse, W. E., *The Rise and Fall of the Crimean System 1855-71 (The Story of a Peace Settlement)*, Macmillian&Co. Ltd., London 1963.
- Mouravieff, Boris, *I. Petro'nun Vasîyetnâmesi*, (Çev. Refik Özdek), Bedir yayınları, İstanbul 1966.

- Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat (Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi)*, Cilt: III-IV, (Sadeleştiren, notlar ve açıklamaları ekleyen: Neşet Çağatay), TTK, Ankara 1992.
- Öreñç, Ali Fuat, “Kırım Harbi Deniz Savaşları”, *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, İÜEF Tarih Araştırma Merkezi (Bildiriler, 22-23 Mayıs 2006), İstanbul 2007, s.19-44.
- Özcan, Besim, *Rus Donanmasının Sinop Baskını (30 Kasım 1853)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1990.
- Palmer, Alan, *1853-1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu*, (Çev. Meral Gaspralı), İstanbul 1999.
- Parry, V. J., “Beshike (Besike körfezi, Besika)”, *EF.*, Vol. I, s.1189.
- Poole, Stanley Lane, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, (Çev. Can Yücel), 3. Baskı, İstanbul 1999.
- Pithon, Renée, *Karadeniz ve Boğazlar Meselesi*, (Mütercim: Hüseyin Nuri), İstanbul 1325.
- Puryear, Vernon J., “New Light on the Origins of the Crimean War”, *The Journal of Modern History*, Vol. 3, No: 2, (Jun. 1931), s.219-234.
- Ramm, Agatha, “The Crimean War”, *The New Cambridge Modern History*, Volume: X, (Edited by: J. P. T. Bury), Cambridge 1960, s.468-492.
- Rauf Ahmed-Ragıb Raif, *Boğazlar Meselesi*, Bâb-ı Ali Hariciye Nezareti, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1334.
- Reddaway, W. F., “The Crimean War and The French Alliance 1853-1858”, *The Cambridge History of British Foreign Policy 1783-1919, Vol. II (1815- 1866)*, (Edited by: A. W. Ward, G. P. Gooch), Cambridge 1923, s.359-402.
- Rich, Norman, *Why the Crimean War? A Cautionary Tale*, McGraw-Hill New York 1991.
- Salih Hayri, *Kırım Zafernâmesi-Hayrâbât*, (Hazırlayan: Necat Birinci), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988.
- Schmitt, Bernadotte E., “The Diplomatic Preliminaries of the Crimean War”, *The American Historical Review*, Vol: 25, No: 1, (Oct. 1919), s.36-67.
- Seaton, Albert, *The Crimean War, A Russian Chronicle*, St. Martin's Press, New York 1977.
- Shaw, Stanford J., *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev. Hür Güldü), İstanbul 2008.
- Slade, S. Adulphus [Müşavirpaşa], *Türkiye ve Kırım Harbi*, (Çev. Ali Rıza Seyfi), Askeri Matbaa, İstanbul 1943.
- Seignobos, Charles, *Tarih-i Siyasi (Asr-ı Hazırda Avrupa: 1814'den 1896'ya kadar)*, Cilt: III, (Mütercim: Ali Reşad), Dersaadet 1326.
- Süer, Hikmet, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Osmanlı-Rus Kırım Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı (1853-1856)*, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara 1986.
- Şentürk, M. Hüdayi, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, TTK, Ankara 1992.

- Şimşir, Bilâl N., “Kırım Savaşı Arifesinde Mustafa Reşid Paşa’nın Yazışmaları”, *Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler*, (13-14 Mart 1985, Ankara), Ankara 1994.
- Şirokorad, A. B., *Rusların Gözünden 240 Yıl Kırım Kırana Osmanlı-Rus Savaşları, Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*, Selenge Yayınları, İstanbul 2009.
- Temperley, Harold, *England and the Near East: The Crimea*, London 1936.
- _____, “Stratford de Redcliffe and the Origins of the Crimean War, (Part I)”, *The English Historical Review*, Vol. 48, No: 192, (Oct. 1933), s.601-621.
- _____, “Stratford de Redcliffe and the Origins of the Crimean War, (Part II)”, *The English Historical Review*, Vol. 49, No: 194, (Apr. 1934), s.265-298.
- _____, “The Treaty of Paris of 1856 and its Execution”, *The Journal of Modern History*, Vol. 4, No: 3, (Sep., 1932), s.387-414.
- _____, “The Alleged Violations of the Straits Convention by Stratford de Redcliffe between June and September, 1853”, *The English Historical Review*, Vol: 49, No: 196, (Oct. 1934), s.657-672.
- Tevfik, Reşid Paşa Merhumun Bazı Asar-ı Siyasiyesi, İstanbul 1289.
- Tukin, Cemal, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947.
- Turan, Şerafeddin, “1829 Edirne Antlaşması”, *D.T.C.F. Dergisi*, Cilt: IX, Sayı: 1-2, (Mart-Haziran 1951), s.111-151.
- Türkgeldi, Ali Fuat, *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiye*, Cilt: I, (Yayına haz. Bekir Sıtkı Baykal), TTK, Ankara 1987.
- Yusuf, Reşid Paşa Merhumun Devlet-i Aliyye ve Millet-i İslamiye’ye Olan Hizmetlerine Dair Bir Makale, (y.y. / t.y.)